# NAŠE ŘEČ

ROČNÍK II. ČÍSLO 7.

JOSEF ZUBATÝ:

## CHYBĚTI, SCHÁZETI.

1. Starý jazyk český slovesa *chyběti* neměl: Gebauer, ani jiní starého dokladu nemají a sám také žádného neznám, aspoň ne bezpečného. Bylo sloveso *chybiti*, dokonavé (končicí), s řidším nedokonavým (trvacím) *chybovati*, oba tvary s rozličnými významy. Základní význam asi byl »učiniti (činiti) chybu«. Tak prosí sv. Lev papež v Passionále, položiv na hrob sv. Petra svůj list proti kacířům: »Chybil-li sem na čem, co sem psal na tomto listě, ty rač polepšiti i popraviti«. Nejčastěji znamená *chybiti*, v staré době s pádem druhým, »minouti, jíti mimo, netrefiti«; tak na př. se říkalo o lazebníku, že »žíly chybil« (t. j. ťal mimo), o hříšném, že »nemuož chybiti pekla« (Ctiborovo Hádanie 88 a), o bloudícím, že »chybil cesty« (t. 126 a), o silnicích, které měly jíti od Bavorova k Vodňanům, že »by Piesku chybily« (Arch. Č. 7, 568 z r. 1482). *Chybiti se čeho* znamenávalo »odchýliti se« (chybiti se cesty, pravdy atp.; také se říkávalo chybiti se s čím = minouti se, odchýliti se, na př. chybiti se s pravdou, s pronásledovanými lupiči Arch. Č. 8, 18); posud říkáme chybiti se čeho = netrefiti (na př. mečem, střelou atp.). Trvacím tvarem bylo *chybovati, chybovati se*, s významy týmiž (leda že chybovati znamenalo také »pochybovati«).

Významem přenesenějším znamenalo *chybiti* také asi tolik, co zůstati mimo (něm. ausbleiben), nesplniti očekávání, nevydařiti se, neuskutečniti se; význam původní (minouti) dosti zřetelně probleskuje na př. v Chelčického slovech »kterážto věc na vlas nechybí jinak na takých křesťanech« (Comenium 3, 34; o něco před tím v témže smysle *chybiti se)*, t. j. na vlas se vyplní, nemine ani o vlas; Abr. z Gynterrodu (v Rozumově Staroč. bibl. 7, 230) překládá (dosti volně, jako obyčejně) z Herodota 1, 205: »srozuměv tomu Cyrus, že mu jeho úmysl chybí (t. j. nepovede se),

i táhl až k řece Araxes«. Kott a Bartoš uvádějí ze Sušilových Písní (536): »Pohanka chybiła (= neurodila se), réž se nezrodila, po mále zemáků, přibude nám ve Březnici žebráků«, k čemuž Bartoš přidává (Dial. slovn. 124) »obyč. pochybila« (t. 310 má jen tvar *pochyběť*).* Trvací tvar je zase *chybovati;* tak na př. vypravuje pan Jan z Lobkovic (ve vyd. Strejčkově str. 68), jak na Kalvarii kněží kázali různými jazyky: »a též potom jiní kněží dva, jeden francauzsky a druhý německy, že (= jen že) ten kněz daleko chyboval (nevyplňoval, co by byli čekali po latinském kazateli), kterýž německy to pravil, že toho tak všeho nepravil, jako ten latině (po latinsku)«.

Vznikly také vazby bezpodmětné (neosobní), jichž v nejstarší době našeho písemnictví ještě není. Zejména se říkalo »málo chybilo, o málo chybilo« (t. j. »málo se nedostalo«, vlastně »málo, o málo minulo, nevyplnilo se«, s dějem končicím); na př. »když Němec umíraje s koně letěl, o málo chybilo, že pana Jakúbka s sebú s koně nestrhl« (Letop. 69); i zvratný tvar se tak vyskýtá, na př. u Hilaria Litoměřického v Traktátě proti králi Jiřímu (v Tobolkově vyd. str. 41): »a tu jest velmi málo se chybilo, že jsú od něho (od krále katoličtí mistři pražští) jati nebyli«.

Jak je staré sloveso *chyběti*, nedovedeme říci. Vzniklo, když se význam sloves *chybiti*, *chybovati* blížil významu nějakého nedostatku. Nedostatek vzniká, když něco »chybilo«, nedošlo, nepovedlo se, nevydařilo se tak, jak jsem očekával a doufal. Trvací sloveso ke končicímu *chybiti* by vlastně mělo znamenati »nedochází, nedaří se«, ne — po dnešním způsobu mluvíc — »chybí, schází«; ale také na př. trvací tvar slovesa »dostati se«, »dostává se«, a zejména jeho zápor, »nedostává se«, neznamenává často trvání nebo opakování nemilého fakta, že se mi něčeho nedostalo, nýbrž jeho výsledek, totiž trvalý nedostatek (»nedostává se mi peněz« může znamenati sice také, že jich odnikud nebo odněkud nedostávám, ale znamená obyčejně prostě, že jich nemám vůbec nebo že jich nemám dost). Jazyk by byl mohl k tomuto významu užíti tvaru *chybovati*. Doklady takové má Bartošův slovník z Moravy: »chybuje mi ešče půl lokťa«, »jedna ovca mu chybuje«, ze Sušilových Písní: »mamičko má milá, šak mia nic nebolí: než to mně chybuje, že milý nechodí«, »keď sme šli na hody, było nás jedenást, keď sme šli z hodů dom, chybował jeden z nás«. Ale z Čech takových dokladů není, bezpochyby proto, že sloveso chybovati na-

---

* Zdá se, že se slova pochybiti užívá i jinak, ne jen o obilí. Sedlák od Přerova mi vykládal v Karlových Varech, jak jeho hospodyně přidává do kteréhosi jídla polévky: »a jak jí pochybí (t. j. nedostane se polévky), hned to znať«.

bylo příliš určitých významů jiných, které se nedosti shodovaly s významem nedostatku. Jungmann má z Veleslavínova slovníku doklady významu poněkud přece jiného: jeho rčení »málo chybuje« (podle Veleslavínova výkladu tolik co »blízko jest«, lat. »parum abest«), »nemnoho chybuje« (»malý rozdíl jest«) netýkají se skutečného nedostatku, nýbrž míjení o malou vzdálenost, »chybuje« je přítomný čas staročeského »málo chybilo, o málo chybilo« (onen doklad z Letopisů by byl v přítomném čase zněl »o málo chybuje, že Němec pana Jakoubka s sebou s koně strhne«).

A tak si tedy naši předkové v neznámé době utvořili trvací sloveso nedostatku *chyběti*, podle vzoru starších slovesných dvojic jako staviti — stavěti, vrátiti — vraceti, probuditi — probouzeti. I toto sloveso je na Moravě; na př. v dokladě ze Sušila v písni o nevěrném ovčáku »jedneho chybělo, baranka lyseho« (vazba bezpodmětná), se zdloužením kořene v Bartošových dokladech »a co by tobě mělo chýb'ať«, »děti žgavraly (škemraly), že jim chýb'á toho lebo toho«. Zejména vadí, že není starých dokladů se samohláskou *ě* (chyběti, chyběl, chybějí); tvary s *í* mohou patřiti i k slovesu chybiti (stará čeština asi do 15. st. by byla lišila chybiti — chybí, ale chyběti — chybie). Ve větě »ani jedno z těch (zvířat) nechybí a jeden každý bez své druže (bez jiného svého druhu) nebude« Iz. 34, 16 v Kralické bibli je budoucí čas (nebude chyběti) a »chybí« patří k chybiti; a »nemnoho chybí« (»malý rozdíl jest«) u Veleslavína by budoucí čas aspoň mohl býti (»nemnoho bude chyběti«). Jungmann a jiné slovníky mají nepochybné doklady (tvary s *ě* a *chybí* jako nepochybný čas přítomný) až z doby Dobrovského.

Ale ať pochází toto *chyběti* jako sloveso trvací z kterékoli doby, jazyk náš si je utvořil podle starých vzorů a nemáme práva mu brániti, aby si tak netvořil slov, když vznikne toho potřeba. Musíme ovšem dobře lišiti tvary sloves *chybiti* a *chyběti*, kde zákony našeho jazyka toho žádají: 3. os. množn. č. k *chybiti* je *chybí* (i nejlepší lidé chybí), týž tvar k *chyběti* však *chybějí* (chybějí čtyři ovce); rozkazovací způsob ku prvnímu slovesu by byl *chyb*, k druhému *chyběj*, ale sotva se naskytne k němu příležitost, právě tak jako ku přechodníku (*chybě — chyběje)*. Tohoto rozdílu si musí býti zvláště vědom, kdo chce psáti mluvnicky správně: slovesa *chybiti* a *chyběti* splynula v jedno v tvarech oznamovacího způsobu jednotného čísla a v prvních dvou osobách čísla množného (chybím — chybíte), a proto se snadno matou i v tvarech, které by měly býti nestejné (právě tak se mate končicí *staviti — staví* s trvacím *stavěti — stavějí)*.

2. »*Scházeti* ujalo se dle něm. *abgehen* m. *fehlen* a m. domácích *chyběti* a *nedostávati se* již dávno i tak chybně, jak se vzorný stylista český (t. Erben) ani záporného užívati naskrze nic neostýchá, píše na př. i takto: na ničem m. nic anebo ničeho jim nescházelo, měli jíst a pít, co hrdlo ráčilo«. Tak čteme v »Bruse« M. Hattaly na str. 286. A po něm, ovšem jinými slovy, opakují jiní, že se místo *scházeti* v těchto významech má říkat *chyběti*.

*Scházeti* (v starém jazyce také *schoditi)* s končicím *sejíti* znamená vlastně »shůry jíti, přijíti«; posud »scházíme« s hory, se schodů atd. Význam přenesenější jest »ubývati, zanikati«; sníh »schází« s kopců, »scházíme« věkem, nemocí, naši předkové »scházeli« také smrtí, mečem, v boji. Nás se týkají zejména doklady s významem ubývání.

*Sejíti* (nebo vlastně v staré době *sjíti, sníti) znamenalo* »ubýti, nedostati se«; k tomuto slovesu končicímu patřilo jako trvací *scházeti (schoditi)* s významem »ubývati, nedostávati se do plné míry«. Předmět, jehož ubývá, byl vyjadřován obyčejně předložkovým výrazem s *na* (s 6. p.), někdy také s předložkou *s* (s 2. p.), při čemž sloveso bylo bezpodmětné (sešlo, schází na penězích, s peněz); byla-li udána část předmětu, jež ubyla, bylo sloveso podmětné a podmětem bylo jméno vyjadřující tuto část (sšel anebo později sešel, schází na kopě, s kopy groš: srv. přísloví »sešel, spadl mu s kopy groš« = špatně pochodil). Některé doklady na potvrzenou (doplňuji zde své výklady v Listech filol. 40, 32 n.): »poněvadž mu (žalobci) schäzie na svědomí (na svědectví, na svědcích), takéť mu schäzie i na jeho právě« ve Tkáčových Libri informationum 27 (a tak č.); »často také ušima našima (uším našim) oznámeno jest, že na ty hody skrze rozdávanie hantštánuov (kusů rudy, něm. Handstein) našie urbuře (důchodu z hor, něm. Urbühr) nemálo scházelo«, v kutnohorských Právech horničích 1, 8, 22; »tak aby vám nic nesešlo na vší milosti« 1. Kor. 1, 7 v Olomouckém evangeliáři; »pakli by co toho úroka (určeného ročního platu) sešlo a zminulo, . . . tehdy máta (mají) paní Kunce dva diely sníti (sejíti, ubýti) a sirotkóm třetí« Arch. Č. 28, 97 (1422); »i sešlo jest (ubylo stříbra) v ohni 1 ferton (¼ hřivny) 3 loty« u E. Lemingera, Král. mincovna v Kutné Hoře (Rozpr. Č. Ak. I. tř., 48), 10 (1472), pod. t. 14, 16, 23 a j. Čtenář vidí, že Erbenova věta »na ničem jim nescházelo«, nad níž se Hattala tolik pohoršil, ani tak zlá není.

Sem patří také slovo *schodek*: ze starší doby jej znám s významem »nedoplatek«. Tak na př. píše r. 1458 písař zvíkovský panu Janovi z Rožmberka o úroku s berní, jež se mají vybírati, udávaje jejich sumu »bez schodkuov« (a přidává: »v letovském

úřadu sešlo 41 kop 6 gr. 5 den.«, t. j. zaplaceno o tolik méně; Arch. Č. 14, 87); podobně je t. 14, 218 (1472) řeč o »schodcích« platu s dvora.

Bývalo také rčení »schází (mnou) na něčem«, »sešlo (mnou) na něčem« (děje, stala se škoda mou vinou); zbytek její je v našem rčení »na tom nesejde« (»na tom mnoho sejde«) = na tom nezáleží (původně »na tom se nestane ujma, škoda«). Něco jiného je »s toho sejde, sešlo« (nestalo se to skutkem); kladný opak téhož obrazu jest »přijde, přišlo k tomu«.

*Scházie* v staré češtině znamenalo vlastně »ubývá, vzniká nedostatek«, kdežto dnes *schází* zase označuje vlastně již výsledek »scházení«, trvající nedostatek; co, po staročesku mluvíc, »sešlo«, po našem »schází« (»sešlo 5 lotů« my bychom přeložili »ztratilo se« nebo »schází«). Ale již v staré době *scházie* mohlo znamenati i totéž nebo skoro totéž co dnes: čteme na př. v Passionále o sv. Nětiši (Anežce) »což jiej (jí) v letech scházělo, to jest v niej (v ní) múdrost nahrázěla (nahrazovala)«. Je to podobný významový vývoj, jako jsme viděli u slovesa *chyběti*. Takto má Jungmann doklady dnešního významu teprv z Dobrovského, tedy z téže doby co u slovesa *chyběti*.

3. Máme tedy dvě slovesa téhož významu: *chyběti* a *scházeti*. Obě jsou i ve významě, v němž jich dnes užíváme, podle mého soudu *stejně správná:* základy jejich dnešního významu lze stejně stopovati do staré doby, a rozdíl mezi nimi je vlastně jen ten, že *chyběti* je dnes slovo, jak se zdá, spíše moravské a slovenské, kdežto v Čechách se více říká *scházeti*. A vlastně je v staré době lépe zaručeno *scházeti* než *chyběti*. Význam jeho se ovšem podstatně změnil, zejména si nejsme ani dost málo již vědomi, že *scházeti* je metafora pocházející od skutečného »scházení«, sestupování části s celé hromady. S tím souvisí také změna vazby. Jako my ještě můžeme říci, že sníh sešel nebo schází na stráni nebo se stráně, že někomu sešly, scházejí (slézají) vlasy na hlavě nebo s hlavy, mohl starý Čech říci, když stáhl opasek a spočetl peníze, že mu na kopě nebo s kopy, co v něm měl, sšel groš, my říkáme, prohlédneme-li tobolku, že nám *z peněz* schází koruna. Bylo by nemoudré žádati, abychom říkali s peněz, s obilí atp.: vlastní význam slovesa scházeti jsme zapomněli a ve dnešním jeho významě předložka *s* by neměla opory. Ale lze říci i na př. *na penězích*, nebo *peněz* mi schází 5 korun. Neschází-li nic, řekneme *nic* neschází, ne *ničeho*, jak dnes někteří také psávají a jak by si někdo mohl vybrati z Hattalových slov uvedených v § 2. »*Na ničem* neschází«

znamená, že na žádném z předmětů, jež jsem měl nebo míti bych měl, není nedostatku: jen v tomto smysle bylo by lze říci také »*ničeho* neschází«, kdežto neschází-li »nic« na jednom z předmětů tvořících můj majetek (v našem příkladě na penězích), nebo neschází-li žádný z předmětů, jež přehlížím, »nic« jest podmětem věty a nemá se říkati »ničeho«. Ale i v onom významě částečném málo se užívá 2. pádu.

*Scházeti* se neujalo podle něm. *abgehen*, jak se zdálo Hattalovi: má kořeny v české půdě a dějiny jeho významu jsou jiné než dějiny slova německého. Již východiště obou slov je nestejné: »schází« znamenalo původně tolik, co »sestupuje, slézá s celé hromady«, »geht ab« však »odchází (ode mne)«. Další změny významové německého slova by našel čtenář v Grimmově slovníku; tam by se zejména také dočetl, že se význam blízký našemu »scházeti«, i dnes v němčině dosti řídký (Němec říká obyčejně *fehlen*) a ani ne docela totožný s významem našeho slova (Němec řekne »es geht mir ab« nejspíše o nedostatku, jejž nějak těžce nese), počíná objevovati až v 18. st. (na př. u Göthe »ich fühle nur zu sehr, dass mir ein Mann dieser Art abgeht«). Zmínky také zasluhuje, že i polština užívá sloves *zejść, schodzić* docela, jak naši předkové užívali sloves *sníti, schoditi* (obyčejně se ovšem říkalo *scházěti*); na př. »schodzi na czym« = nedostává se, »której kiedy zbrodni na obrońcy zeszło?« = které kdy ničemnosti obránce scházel (po staročesku »na obránciech sešlo«).

Spíše by se mohl někdo domnívati, že *chyběti* s tímto významem vzniklo podle německého *fehlen* (toto něm. slovo samo pochází z jazyků románských, z vlaš. fallire, franc. faillir; Luther na př. psal feilen). Ale ani to by se mi nezdálo. Význam slovesa *chyběti* pochopíme přirozenými změnami významu původního i bez němčiny; a význam nedostatku, kterého na něm. Fehler není, byl v češtině i na podstatném jméně *chyba*. Říkalo se na př. »chyba něčeho« = mimo něco; tak r. 1540 (Arch. Č. 22,105) čteme panské nařízení »zhaní-li jedna souseda druhou,... rychtář to umluv mezi nimi,... chyba čárů neb nějakého mordu dětí neb trávení neb zlodějstva« (spíše bychom našli podobné významy na franc. faute). Také tu nalézáme v polštině významy podobné; slovesa *chybić* se užívá na př. (jako jsme viděli na Moravě), když se obilí neurodí, s trvacím *chybiać* (chyběti) v témže významě, a tohoto trvacího tvaru polština, třebas ne často, užívá také ve významě našeho »chyběti, scházeti«.

Podle nestejného původu obou slov snad by někdo žádal, abychom jich neužívali stejně. »Sejíti, scházeti« by pak mohlo jen

něco, co někde před tím bylo, ale ztratilo se, a »chyběti«, co by někde mělo býti, ale nedošlo. »Scházela« by mi koruna, kterou mi někdo vzal, »chyběl« by žák, který nepřišel do školy. Takový rozdíl asi býval, dokud se nějak pamatoval původní význam obou slov: ale ten již dávno vešel v zapomenutí a obě slovesa, v Čechách *scházeti*, na Moravě snad *chyběti*, mají týž význam nedostatku něčeho, ať vznikl jakkoli. A bylo by i neopatrné žádati, aby se takového rozdílu šetřilo, protože často ani nevíme, jak nedostatek vznikl. Indičtí gramatikové v době, kdy živý jazyk již dávno necítil rozdílu mezi rozličnými tvary minulého času, znali pravidlo velmistra indické mluvnice, Páninie, podle něhož o ději, který se stal »dnes«, má se mluviti v aoristě, o ději, který se stal »ne dnes«, v imperfektě: a měli náramnou starost, jak se má člověk vyjádřiti, stalo-li se mu něco v noci a chudák neví, bylo-li to před půlnocí či po půlnoci.* V takové bídě by byl na př. Čech, který by pohřešoval v knize listu s obsahem a nevěděl by, byl-li v ní, či ho vůbec nevytiskli, anebo učitel, který by si po pozdvihování všiml, že některý žák není v kostele, a nevěděl by, zůstal-li vůbec doma, či se vytratil před pozdvihováním: »chybí« či »schází«? Jak brzy tento rozdíl zanikl, když sloveso *scházeti* nabylo významu nynějšího, vidíme z dokladu, jejž jsme uvedli z Passionálu: sv. Nětiši »scházelo« v letech mladostí, v době, kdy k letům, jež jí scházela, ještě nebyla dospěla. Ostatně jsme viděli, že po staročesku mohlo »sejíti« nejen na stříbře přepalováním, nýbrž i na odváděných penězích nezaplacenými »schodky«.

Také se ptáváme člověka, který vypadá nějak nedobře nebo smutně, co mu »schází«. To není ovšem po česku (pochybuji, že by se někde říkalo »co ti chybí?«). Mohli bychom se tak ptáti jen, kdybychom chtěli říci »čeho pohřešuješ« nebo »po čem se ti stýská« (jako v oné moravské písni děvče »nic nebolí«, nic jí není, ale to jí »chybuje«, že milý nechodí). Němec se ptá »was fehlt dir?«: to zase jen otrocky překládáme slovy »co ti schází«. Naši předkové říkávali »co ti jest« (anebo také »co ti škodí«), tak říká podnes nepokažený náš lid a tak bychom měli říkati všichni.

*

---

* Pánini užil slova, které znamená »teď« i »dnes«, a má se mu u něho rozuměti ve smysle prvním, v pozdější době méně obvyklém. V starém jazyce, jejž tento veliký gramatik výborně znal, děj, který se stal »teď«, opravdu se vyjadřoval aoristem (na př. věta »slunce vyšlo« by měla aorist, kdybych někomu říkal, že právě slunce vyšlo, ale imperfektum, kdybych vypravoval o nějaké minulé události). To přidávám, aby si nikdo nemyslil, jaká divná pravidla měl ten jazyk staroindický.

# P O S U D K Y.

Zdeněk Bažant, *Stavebná mechanika.* Díl prvý. Základy grafické statiky. Zevnitřní síly přímého nosníku. Theorie soustav prutových. Spisů České Matice technické roč. XXII. (1917) číslo 87. V Praze. Nákladem České Matice technické. 1918. Stran 258.

Není tajemstvím, že značná většina našich odborných spisovatelů nenáleží k mistrům českého slova a že tradice preslovské mají v české odborné literatuře málo pěstitelů. Mužům naší vědy jde zpravidla jen o »věc«, na požadavky správnosti a čistoty jazykové hledívá se rádo s povýšeného stanoviska jako na malichernost a věc načisto vedlejší, o uhlazenosti a osobitosti slohu, která píšícímu učenci francouzskému je předmětem nemenší ctižádosti než bohatství, hloubka i novost myšlenek, ani nemluvě. A tak naše odborné spisy, vyrůstající a vznikající pod vlivem odborných literatur cizojazyčných, zvl. německé, působí velmi často dojmem česky psané němčiny, zarážejíce nadto českého čtenáře i záplavou cizích slov, jimiž si naši badatelé a učenci zpohodlňují svoje české výklady a zakrývají neznalost vlastního jazyka. Zdá se, jako by se mužům vysoké vědy zdála péče o jazykovou přesnost a slohovou eleganci čímsi nedůstojným, čímsi, čeho možno požadovati kromě filologů jen na beletristech, nebo nanejvýše tak ještě na literárních historicích nebo historicích vůbec, kteří v jejich očích jsou beztoho tak na polovic beletristy. V »Naší Řeči« bylo již několikráte, aspoň mimochodem, upozorňováno na tento nepěkný, ba často zahanbující rys naší odborné literatury a nebude zajisté na škodu, bude-li »N. Ř.« v této rubrice věnovati občas pozornost i knihám vědeckým, zvláště takovým, které jako učebnice k studiu určené působí na výchovu generací nejen svým obsahem, nýbrž i svou jazykovou formou.

O knize Bažantově, které jest věnován první referát toho druhu, lze opravdu s potěšením pronésti úsudek, který se liší od obecné charakteristiky odborné literatury, položené v čelo tohoto posudku. Recensent, nejsa naprosto odborníkem ve věcech, jichž se týká kniha Bažantova, nemůže a nemíní se pouštěti do rozborů všech výrazových prostředků autorových, pokud jde o přesnost, jasnost a přehlednost slohovou, o přiléhavost a výstižnost slovní, o rozvrh a koncepci díla, nýbrž omezuje se jen na stránku jazykovou. A po té stránce jest zjevno z knihy Bažantovy, že věnoval jazyku opravdovou péči, že jest obeznámen velmi důvěrně s jeho zákony a že omeziv pohodlnou světoběžnou terminologii svého předmětu na

míru nejnutnější, snažil se vyjadřovati se co nejvíce a nejlépe česky. Bez znalosti vývoje českého názvosloví stavitelského je těžko oceniti vlastní zásluhy autorovy po této stránce a stanoviti, pokud české názvy odborné, v díle uváděné, jsou výtvorem spisovatelovým, či jeho předchůdců, ale tolik přece lze a třeba vytknouti, že česká terminologie v tomto spise je kromě několika málo nezvyklých složenin (smíšenočarý a p.) dobrá a že dbá ducha jazyka. Ve snaze po správnosti a spisovné bezvadnosti jazyka jeví se u autora Stavebné mechaniky i jistá sebevědomá okázalost, se kterou se přidržuje forem přísné observance spisovné, nezvyklá ve spisech tohoto druhu a působící proto skoro až dojmem jakési vědomé strojenosti. Píše zpravidla jen *beřme*, *slove*, *rámě síly* (m. obvyklého rameno), *břímě* P působící v bodě p, čáry, jež se *sekou* a p., užívá se zálibou přívlastků ve formě adjektivní, místy snad až přes míru, na př. bod *podporový*, soustava *prutová*, obrazce *složkové*, dvojice *silová* (m. dvojice sil), jádro *průřezové* (jinde však jádro obdélníka) a p., a vyhýbá se pečlivě všemu, nač kdy padl byť jen stín podezření z nesprávnosti: volí raději slovo *nijaký*, aby nemusil užíti slova *žádný* (na př. nemá to nijakého účinku.. na síly AB 215), dává přednost předložce *za* před předložkou *při* (na př. střed, jímž prochází za každého zaměření paprsek výslednice 53 a j.) a předložce *o* před předložkou *se* (na př. nosník o vodorovné ose 113, srov. »N. Ř.« II, 188). Není bez zajímavosti u odborného spisovatele, že se v jeho slohu setkáváme i s leckterým archaistickým rčením nebo tvarem, jichž nebývá užíváno v nynějším běžném jazyce spisovném: B. užívá na př. důsledně výrazu *zevnitřní*, za nějž má už dnešní čeština slovo zevní nebo vnější, slova *výminka* ve významu podmínka, předpoklad, slovesa *namítnouti* se ve významu naskytnouti se (na př. případ ten se namítne, na př. je-li nosník obtížen atd. 125, namítá-li se v určitém průřezu prutu současně prostý tah či tlak a ohyb, vzniká atd. 95), *rozpolovati* místo běžnějšího dnes rozpůlovati n. půliti (86 a j.), výrazu *po zákoně* (= podle zákona), ač usu starému by odpovídal spíše tvar *po zákonu* (jako po právu, po rodu a p.), ježto předložka po v tomto významě měla při sobě vlastně dativ (tak Bezruč: Po zákonu tak se dálo? Po zákonu, bratře Ondro). Na vrub této záliby spisovatelovy lze asi připočísti také jeho zálibu v příponě *-ný*, a to v takových případech, kde usus nynější volívá raději příponu *-ní*: již název knihy *Stavebná* mechanika působí dojmem poněkud starožitným vedle obvyklejšího dnes *stavební*, a stejně i výrazy *centrálná* osa (38), sílu *normálnou* (87), osa *neutrálná* (tamt. a j.) a p. (srov. »N. Ř. I, 306). Při této snaze o jazykovou správnost a přesnost jest ovšem úkazem snadno vysvětlitelným a pochopitel-

ným, že spisovatel nefilolog, šetře loyálně a důsledně pravidel mluvnických a pokynů brusičských (ne vždy správných), i přestřeluje ve správnosti a zachází v zámezí. Toho způsobu jsou na př. vazby nezměníme *ničeho* (116, 153 a j.) místo spr. nezměníme nic (v. »N. Ř.« I, 301), záliba ve jmenném tvaru přísudkového adjektiva, kde spis. jazyk užívá již jen tvarů složených, na př. jsou *rovnoběžny* (19) m. rovnoběžné, *totožny* (34, 215), *kolmy* (38), je *kladna, záporna, protivna* (44), jsou *úměrny* (55), *souměrny* (86), je *zřejma* (116), jsou *netažny a nestlačitelny* (156), *určity* (190) a p.; za výstřelek spisovnosti možno pokládati i zálibu autorovu v přísudkovém instrumentálu příd. jmen při slovese jsem, na př.: kdyby poměr ten byl *stálým* (118) m. stálý, složky jsou *kladnými* n. *zápornými* (140), mnohostran osový je buď *rovinným* či *prostorovým* (149), soustava, jež je bez výjimky *určitou* (163), a tak často, byť ne pravidlem. Pod vlivem starších theorií mluvnických snaží se spisovatel neoddalovati příliš příklonných slov, zvl. se, od slovesa a klade je pak prostě buď hned před sloveso anebo velmi často za ně, na př.: jež vyskytují *se* (10) m. jež se vyskytují (v. »N. Ř.« I, 199), jež připadlo *by* (118), posud obírali *jsme se* (224) a j.

Že spisovatel takto dbalý jazykové správnosti a plnící leckdy až do zámezí pravidla gramatická, vynasnažil se a také dovedl se vystříci chyb proti jazyku, jest přirozeným důsledkem jeho dobré vůle i vzdělání jazykového. Proto také není toho mnoho, co by po této negativní stránce mělo býti vytčeno, a jsou to vesměs věci jemnější. Z chyb čistě mluvnických připomíná recensent vlastně jen jedinou, 3. os. klenby se *staví* (7) m. stavějí, z grafických pak *kratšeji* (209) m. kratčeji. *Přiměřené* číslo (11) bylo by snad možno nahraditi vhodným, *patřičné* změny (119) náležitými; slova *jednoduše* užívá spisovatel podle něm. einfach ve významu prostě (na př. osové síly vyšetříme jednoduše methodou bodů styčných 195), slova *bezprostředně* ve významu přímo (břímě P působí bezprostředně na nosník ab 141 a j.). Dosti často se vyskutuje rčení *jsem s to* s inf. místo s aby (z látek, jež jsou s to vzdorovati 7, 95, 152 a j.); je to vazba sice odchylná od pův. usu spisovného, ale dnes už tak zobecnělá, že se mluvnické teorii stěží podaří ji vytlačiti, zejména proto, že se výrazu »s to« již nerozumí a celá vazba »jsem s to« se pokládá takřka za pouhé pomocné sloveso, znamenající mohu, dovedu, jsem schopen něco učiniti. Naopak zase poněkud násilným a nezvyklým zdá se českému uchu záliba spisovatelova v passivních tvarech sloves uvažovati a namáhati, na př. téhož oddílu *uvažovaného* jakožto nosník prostý 143, čáry příslušné k *uvažovaným* silám 113, 151 a j., prut je *namáhán* prostým ohybem

87, 150, 215 a j. Slova *současně* užívá spisovatel často i tam, kde nejde o určení dobové, nýbrž prostě o vyjádření toho, že daná věc je taková i onaká, a kde tedy užíváme spíše výrazu zároveň, na př. obsah obrazce jest současně kladný i záporný (10); podobně bývá užito příslovce *opět* (= znovu, po druhé) ve významu spojkového výrazu zase, na př. (po vyložené poučce se pokračuje:) z toho plyne opět, že .. (117 a j.). Nedosti dobře českým zdá se také obrat, často se vyskytující ve spisech matematických, že čára taková a taková jest *opsána i vepsána parabole* (125 a j.); spisovatel se sám na jiných místech vyjadřuje přesněji, mluvě na př. o čáře lomené *vepsané do* výslednicové čáry (144), opsati pak lze nějakou čáru *okolo* nějakého obrazce nebo (archaisticky) *o něj*. Částice *či* jest částice tázací a nebývala v starším jazyce nikdy zaměňována s prostě rozlučovacím *nebo* a neměli bychom tedy ani my psáti: je buď rovinným *či* prostorovým (149), m. nebo), prostý tah *či* tlak (95) a p. V záporné větě nebývá zvykem klásti spojky kladné (připočítávající), nýbrž záporné (eliminující): ve větě »nemá to nijakého účinku *jak* na síly AB ..., *tak* na namáhání jednotlivých průřezů« (215) jeví se tedy správnějším užíti spojek *ani* — *ani*. Slovo *pás* má sice délku etymologickou, ale přes to bývá *á* kráceno, je-li míněn slovem tím pás tělesný (sukně do pasu), jinak však bývá délka zachovávána (na př. v horkém pásu, zeměpásu a p.); proto mluví-li spisovatel o soustavě prutové, jež se skládá z *pasů* a prutů *mezipasových* (224 a j.), bylo by lépe užíti tvarů pásů, mezipásových, přímopásových a p. Ve vazbách přechodníkových mívá spisovatel poněkud jinou praksi, než je ustálena v dnešním jazyce, užívaje na různých místech svého spisu přechodníku minulého, kde by se smyslem (rozuměl-li recensent dobře) hodil spíše t. zv. přechodník budoucí; na př.: odejmeme-li podpory, *nahradivše* je reakcemi podporovými (153 m. nahradíce), *dosadivše* hodnotu .. obdržíme (204, t. j. dosadíme-li hodnotu, tedy: dosadíce) a p.

Zvážíme-li na konec veškerá jazyková plus i minus knihy Bažantovy, jíž byl věnován tento posudek, můžeme shrnouti všecka pozorování při její četbě nashromážděná v ten závěrečný a konečný soud, že je to kniha po jazykové stránce dobrá, že vydává svědectví o opravdové péči spisovatelově o bezvadnost řeči a že v kruzích, jimž jest určena, splní své poslání nejen obsahem, nýbrž i formou, ve které oživuje stará láska našich učenců-buditelů k jazyku mateřskému. E.

*Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie.* Podle čtení z r. 1818 vydal Fr. Frýdecký. V Praze, 1918. Nakladatelství J. Otto(!). Světové knihovny č. 1305—8. Za 1 K 20 h.

Letošní rok nám přinesl hojnost památných jubileí, která mysl naši obracejí zpět do minulosti a podněcují vážné přemýšlení. Z událostí r. 1818 ani jedna nebyla tak niterně rušná a účinná, jako vydání »Počátků českého básnictví« od nepodepsaných spisovatelů, jimiž byli dvacetiletý Palacký a třiadvacetiletý Šafařík. Hluboké vědění se u nich družilo s mladistvým zanícením, mužnou silou a se strhující vůlí, učiniti konec literární malosti a chudobě českého písemnictva a vztyčiti vlající prapor její na výšinu světu viditelnou. Pojednou tu stáli staří a mladí ve dvou táborech: staří malátní a zaražení — mladí vítězně opojení a opojující.

Ale není zde místo rozpisovati se o zcela neobyčejném významu této knížky navždy památné. Psali o ní všichni přední naši historikové literární, i badatelé jiní, jako zejména Josef Král, a nyní také Fr. Frýdecký, jenž k jubilejnímu vydání svému připojil obšírný úvod a o spise samém uveřejnil zároveň stať ve »Zvoně«. V tomto »Úvodě« se nás týká hlavně stránka slohová a jazyková; věcný rozbor náleží jinam a »Úvod« poskytuje k němu nejednu příležitost stanoviskem zaujatým v četných otázkách sporných, k nimž dalo podnět anonymní vydání knihy r. 1818 a závojem zastřený původ její.

Frýdecký má svěží péro, umí psáti bystře, obecně srozumitelně a zajímavě; to dokázal už mnohokrát jinde. Proč se vyšinul z těchto kolejí právě v této knize, určené přece už místem vydání nejširším vrstvám čtenářstva? Hned první věta »Úvodu« jest perioda o 19 řádcích, na druhé straně zabírá perioda 13 řádků. A v takových dlouhých větách jakoby si tu vydavatel zvláště liboval. Prostý čtenář, jemuž schází průpravná známost o české prosodii a jejím vývoji, nebude tuze poučen, doví-li se na 3. stránce »Úvodu« toto: »Věc, o níž šlo v této první(?) vědecké polemice novočeské literatury, po stránce objektivní, byla povahy ryze filologické: theoretický spor o časomíru a přízvuk v českém básnictví, v němž časomíra, posud chatrně pěstovaná, zaujala příkré stanovisko proti domácí míře přízvučné, r. 1795 zákonně(!) uvedené Josefem *Dobrovským* v novočeské písemnictví. Po stránce subjektivní šlo o časový náraz mezi(!) starší a novou vrstvou, onde Dobrovským(!), zde Jungmannem představovanou: byla to spolu první vědomá myšlenková a generační reakce většího slohu v zmlazeném světě novočeském«.

Takových mnohoslovných nejasností uvalil p. vydavatel na ne-

odborného čtenáře ještě mnoho. Hned následující věta, zdánlivě jasná, jest proň plna neurčitosti: »Historie prosodického sporu má bohatou literaturu, zvláště v prvním směru dokladnou a důkladnou; ve výklad subjektivní ani dneska(!), sto let od vydání Počátků, pragmatický dějepis literární nevnesl určitého, vědecky nepochybného jasna«. Kdyby si týž čtenář rozebral větu: »Verše školy Puchmajerovy zněly sice česky, ale pro živý jazyk národní byly převážně plodem mrtvě narozeným«, a četl-li Vlčkův spis o Puchmajerově škole básnické, nebo Jakubcovo vydání básní Hekových, nebo ví-li, jak se všeobecně rozšířily písně Hankovy, Šnajdrův »Jan za chrta dán«, bajky Puchmajerovy, některé balady Hněvkovského atd., neporozumí té větě. A ještě větší potíže mu způsobí tyto výroky: »Věc literární češtiny byla mu (Dobrovskému) v odvážné sázce; ale slavisierender Deutsche (podle Jungmanna) nebyl jen zásadný sképtik(!) stran jejích osudů«. Není-li to spíše frase než vědecká pravda, praví-li se dále o Jungmannovi, že »rozhled po literaturách evropských a zajisté i vliv nabytého vzdělání klasického dal(!) mu vytušit, že celý směr soudobého veršování (kterého?) ve způsobě prosodie jest na scestí... Nebyl-li přímo na scestí, byl tehdy vskutku na osudovém(!) rozcestí»? Neradi čteme i takové frastické obraty jako: »Zde byl archimédský(!) bod, z něhož pákou(!) svého nadšení doufají pohnout českým básnickým svtěem, — vzduch se sytil zápornou elektřinou nesouhlasu« atd.

Překvapuje také, že v tomto »Úvodě«, který by měl mluviti populárně, Frýdecký si šperkuje sloh tolika cizími slovy, jak u něho jinde nebývá zvykem. Uvedeme jen některé: »magnus parens slovanské filologie, generační reakce většího slohu, pessimism Dobrovského historicky založený, jeho důkladné Geschichte der böhm. Sprache und ältern Litteratur« neměly(!) býti důstojným národním epitafem, tento způsob nepochybně první literární ankety, Jungmann byl mimo poesii českým koncentrátorem v letech desátých až třicátých, mladiství adepti Mus, Palacký a Šafařík; vlasteneckým enkomiem oslavovati; nová theorie, jejíž obsah jest parallelní; duchovým majetkem obou mladých conquistadorů; suggestivní vliv evropských fals literárních; byla-li otázka prosodie »cause célèbre«; genesi knihy v konečném tvaru »Počátků« doložiti lze podzimkem r. 1817; prosodický konvertita; časoměrný proselyta; veřejné mínění literární pátrá dále po prameni inspiračním; tradiční návštěva; jeho suggestivnímu vlivu; šestý list, vlastně již nemeritorní; dosavadním zkoumáním značně vadil polemický neklid a terminologická nejasnost; dilettantský blud; čeština zdála se jim ideální, dokonalé analogon k řečtině; dvojí

generační vrstvy střetly se; taktická forma Počátků; tato kožená foliantová apologie« atd.

Také si tu Frýdecký oblibuje zvláštní tvrdé obraty a vazby, které se vymykají z obvyklosti a mají sloh zhušťovati a činiti jej původním a někdy též duchaplným; ale nevím, dojde-li za ně uznání. Slyšme na př.: »obránci (spravedlivé věci) v první chvíli sami podporovali zdání trvalého neúspěchu; aby v rukopis připojili své dobré zdání; optimism mládí, jež nadšením a prostotou dýchá i z neslavných stránek Počátků polemických, tento radostný optimism tušící převratu(!) z kořenů, přimkne se naráz k Jungmannovi, »vznešenému Čechu« z »Počátků«; r. 1817 chystalo se dvojnásob palčivé slovo na cestu do »selhané selanky« českého života probuzenského; odjíždí z toho přejně ustrojeného prostředí; budil zdání skutečného listovního účelu; pro účast ostatních jmen, v literatuře předmětu zhusta uváděných, není vůbec diplomatických dokladů, ovšem jest nasnadě řada souhlasných a přisvědčujících původních okolností, které prokazují silné vlivy cizí; zpětné působení tradic ze sourodé vrstvy; Hanka byl chefem samostatné dílny, velkolepěji založené; útvar poměrů literárních v soudobých Čechách navenek dával za pravdu časoměrné illusi »Počátků«, nízký stupeň tehdejší přízvučné poesie hájil vydatně vyšších pohnutek prosodických konvertitů; obrana zvědečtěle podaná; ústrojná vada Počátků, myšlených vlastně jako úvod k české literatuře vědecké, jest jejich nevědecký, stranický neklid; v tom mají Počátkové prešpurští souběžnou, dokonale styčnou tendenci se současnou provenienčí Rukopisů atd.

S touto snahou po jakési osobité zvláštnosti slohové, která však leckde nabývá škrobené, jinde zas hledané smělosti, povýšenosti a noblesy, souvisí také zvláštní slova a zvláštnosti pravopisné, jež se v úvodě vyskytují. Některé postřehl čtenář jistě již ve výňatcích svrchu uvedených. Jiné jsou na př.: »vnějškově bezcenný, útvar poměrů literárních (m. utváření, stav); obrana zvědečtěle podaná; podtrhujíce tuto národní vůli, Počátkové horlí pro vzdělávání písemnictví v jazyce českém; na časoměřiče ironický šleh dovolil si Klicpera; ani oheň ani voda jsou(!) listy D. Kinského; nadšení sourodé všem věrným Čechům; nová výbojná vlna století; se zárodkem opravné myšlenky odjíždí z tohoto přejně ustrojeného prostředí do Jeny«. Frýdecký píše: přívrženec, sképtik, praaemise, od úcty hodného patriarchy, klassicism, fonétika, fonétický, rythmus a j. místo: přívrženec, skeptik, praemisse n. premise, úctyhodný, klasicism n. klassicismus, fonetika a fonetický, rytmus n. rhythmus. Nevíme, je-li to náhoda či úmysl; v tomto druhém případě vnášel by se do pravopisu nový zmatek.

Otisk »Počátků« jest — soudě podle několikerého srovnání — pečlivý; pravopisné odchylky od originálu uvedeny jsou v »Úvodě«, k němuž připojen i zevrubný výčet použitých spisů a článků. Za nové vydání »Počátků« jsme ovšem vděčni. B.

# BESEDA.

## VELECTĚNÝM PÁNŮM V REDAKČNÍ RADĚ »NAŠÍ ŘEČI«.*

Nehněvejte se, prosím, že se odvažuji! Ale musím Vám vyjádřiti upřímné díky za potěšení, které jste mi připravili tím, že jste se ujali opovrhované předložky »s« ve vazbě »obchod s něčím«. Vyhazování této drobné a přece tak výrazné předložky dávno mě hněte, dávno se pro ni potýkám, a pan dv. rada Bílý mi dosvědčí, že jsem se i k němu v té věci uchýlil, dříve ještě než počala vycházeti »Naše Řeč«, a přinesl jsem k tomu doklady, také z Jungmanna. Pan dv. r. B. mi dal tehda za pravdu. I mám upřímnou radost, že tentokráte uvedena jest předložka »s« ve svá stará práva, v redakčním dodatku ke článečku páně Pazourkovu,** v němž mi skoro nepochopitelná byla věta, že »nabádají i některé zřetele praktické, abychom vazbu »obchodovati s něčím« hleděli obmezovati«. Vždyť tato vazba jest již dávno nejen omezena, ale téměř nadobro zardoušena a krev její volá o pomstu k nebi se všech téměř kupeckých a jiných štítů, ze všech inserátů, arci také z článků i článečků novinářských — ale z těch toho volá o pomstu k nebi vůbec mnoho! Jen si poslechněte pražské hokynářky, drůbežnice a zvěřinářky, kterak hovoří. Od nepaměti lidské každá Vám poví, že má obchod s brambory, s vejci, s husami, s houbami (po výslovnosti arci zbrambory, zvejci, zhusami, zhoubami atd.), se zeleninou, vůbec s potravinami. Ale nad jejím krámkem skví se na štítě výbojně: Obchod potravinami, obchod moukou atd. A zeptejte se uhlíře, č í m obchoduje. Povytáhne dýmku z úst, podívá se na vás opovržlivě, vytryskne slinu a řekne: »Což jsou slepej, že neviděj, že zuhlím?!« Ale nad svým krámem nebo na vratech má zobrazeného havíře a pod ním pyšný nápis: Bartoloměj Chroust, obchod u h l í m. Ještě za mých let učednických mívali kupci nad krámy: Obchod s koloniálním zbožím — obchod s e smíšeným zbožím. Vše to dávno zmizelo a po celé Praze čtete jen obchod koloniálním zbožím, obchod moukou, obchod papírem, obchod nádobím atd., a každého, kdo zdravě slyší, ťukne to v ucho, že tu cosi chybí. Opravdu chybí, to slaboučké s, které se svíjí bolestí jak ušlápnutý červíček, že je tak odstrkováno. Může býti vazba »obchodovati s něčím« ještě v í c e omezována? Kdo ji tak omezil? Povím Vám upřímně — a chtěl bych se na to napít utrejchu — že ani ty babky hokynářky ani ten pantáta uhlíř nekoncipovali svých štítů vývěsních, o nějaké mluvnici od svých školáckých let neslyšeli, gramatikou a »Pravidly« si hlavy nelámou. Všechny ty štíty s potlačeným »s« vyšly z duševních a natěračských dílen lakýrníků. Zdá se, že nějaký novodobý Mojžíš přinesl mistrům la-

---

* Pro nával jiné látky opožděno.
** Únorové číslo »Naší Řeči« 1918.

kýrníkům malé i veliké Prahy nové přikázání, jehož se drží houževnatěji nežli všech desíti starých sinajských. Arci nejsou vždy tak důsledni v »obrábění« českého jazyka. Šel jsem ulicí, vidím lakýrníka, maluje nápis na hospodě: Pakoměřická pivnice Jana Horkýho. — I řku k němu: »Pane mistře, v tom je chyba. Správně má býti Jana Horkého.«

Mistr se svým štětcem postavil se proti mně jako na obranu a podrážděn se otázal:

»Kdo pak to povídá?«

»Nu, pane mistře, česká mluvnice to povídá.«

»Kdo pak voni jsou?« táže se mistr.

»Račte odpustit, jsem spisovatel.«

»Tak jdou domů, spisujou si, co chtěj', a nám lagýrníkům daj' pokoj!«

Těžká řeč je někdy s gramatiky a příliš nabroušenými brusiči, veleváženi pánové, ale tu jsem viděl, že je někdy ještě hůře se domluviti s lakýrníky. A pivnice Jana Hork ý h o posud hlásá slávu piva pakoměřického — chcete-li, povím Vám, kde.

Zdá se vůbec, že se vždy a všichni chytíme spíše něčeho nelibozvukého, ucho urážejícího, škaredého, než dobrého. V našich novinách, které bez výjimky oplývají jazykovými zrůdnostmi a paškudnostmi, i v beletrii — bohužel! — nic se neujalo tak rychle a tvrdošíjně jako skřípotina zařazen, vřazen, přiřazen, rozřazen! Račiž si jen každý to slůvko desetkráte za sebou zadeklamovati — a potom bych rád viděl, nebudete-li míti uzlíky na jazyku! To libozvučné slovo zavedla nám »Pravidla« v prvém i druhém vydání — vydání třetí i čtvrté přijalo zas na milost zavrhovaný dříve »novotvar« vřaděn, zařaděn. Dojista nejen proto, že se snáze vyslovuje, ale že jest také uchu příjemnější. V novinách i v krásné literatuře bují zatím skřehotavé vřazen, zařazen a přiřazen dále, a budeme míti co dělat, abychom tato hudebná slova zas vyplenili. Což nemá tak zvaný ovar neboli ucho také své právo?

Pozbýváme hudebního citu pro jazyk, pozbýváme smyslu pro ryzost a českost výrazu. Sledujte jen, kterak naši novináři a po nich ovšem i beletristé a dokonce také básníci chytili se slova p ř e d a t i — übergeben. Psal jsem o tom již asi před dvacíti lety ve své kapitole »K—Ke—Ku« — mohl bych začíti znova. »Zloděj byl p ř e d á n policajtu — zatčený byl p ř e d á n soudu — dopis byl p ř e d á n pravému majiteli — otec p ř e d a l živnost svému synu — odkaz byl p ř e d á n dědicům!«* Již matiční Brus káře toto slovo, ale který pak novinář se podívá do nějakého Brusu, do nějaké Rukověti správné češtiny! To jest pod jeho důstojností. Ve škole měl z češtiny »dobrou«, a to mu stačí na celý život. A který pak z našich »nadspisovatelů« by se tak snížil, aby se učil česky! Máme slavné nadspisovatele,

* O minulých slavnostech jubilejních v květnu slyšel jsem i slavnostní řečníky, předáky českého života, kterak ujišťovali, že drahé dědictví po otcích, j a z y k svůj, p ř e d á m e zas našim potomkům. Významné! Mohl a směl by se tak na jazyce svém prohřešovati i n t e l i g e n t n í, vzdělaný Němec, Francouz, Angličan? Mám za to, že takováto hrubá neváženost k mateřskému jazyku jest u příslušníků jiných národů nemožná. U nás jest možno každé paškudění jazyka, za jehož práva od věků zápasíme! [Poznámka při korektuře sazby.]

essayisty, dramatiky, jejichž české výtvory bylo by nutno přeložiti do správné češtiny, aby jim český čtenář porozuměl. —

Avšak, velectění pánové, po radosti z toho, že jste skromnou předložku »s« uvedli v její staré právo, v její oprávněnou držebnost, jsem naplněn lítostí, že zkracujete p é r o o jeho čárku (pero), která mu tak dobře sluší. Starý dobrý, ale n i k t e r a k »zastaralý Jungmann« má p é r o, a to naveskrz, v celém článku o něm. V nejedné končině vlasti naší říká lid podnes i p í r o, a snad všichni vyslovujeme péro. Medle proč nevinné to péro má býti zbaveno ozdůbky své, která skutečně vypadá jako péro za kloboukem švarného jonáka? —

A když už jsem při té č á r c e: nemělo by vůbec býti zkoumáno, kam náleží a kam zas naprosto nenáleží? Neměli bychom na př. ve svém jazyce zachovati jemný rozdíl v označení žen vdaných a svobodných? Rozdíl, který jsme do nedávna naznačovali drobnou tou čárkou? Ve škole jsme se učili psáti: Anna Nováko v á — to byla vdaná žena, panička, vdova. A naproti tomu jsme psali Anna Nováko v a, a to byla dívka svobodná, dcera toho pana Nováka. Rodem jsa sice Chotěbořan, pocházím z Hradce Králové, a tam, velevážení pánové, jsme ten rozdíl mezi vdanou a svobodnou ženštinou také s l y š e l i. Tehdáž, dávněji než před padesáti lety, bydlili v domě s námi dva okresní poslové — staří hradečtí pamětníci snad jich ještě vzpomenou — Pražák a Dobrý. Chudáci, dávno již si nohy uběhali a spí věčný spánek na hřbitově pouchovském. Dobrý měl dceru, Pražák dvě. Když byla sháňka po Terince Pražákově, volávali v domě: Kde je Terina Pražákov a? Nebo jen: Kde je Pražákov a? A my chlapci slyšeli jsme k r á t k é a a věděli jsme, že jde o dceru, ne o maminku její. Nebo když tuto hledali, řekli: Kde je Pražákov á (nebo i Pražačka). A zas volávali: Kde je Anka Dobrejch? Nikdy Dobrá, jestliže se pídili po holčici. Nebo když se řeklo »Kde je Dobr á?« věděl kde kdo, že shánějí p a n í m á m u. Možno, že tento jemný odstín v severovýchodních Čechách je zachován posud.

Vím o tom usnesení učitelů z r. 1876 (v. Kotta, I. 645.), ale zdá se mi, že na takovouto zásadní věc, na takový j e m n ý, vzácný rozdíl, jakého snad již není v jazyce jiném, rozdíl výmluvný, naznačený jen čárečkou, nestačí pouhé usnesení, ale dávno již proto ne, že to »lahodí slečnám«, jak poznamenává Kott. Proč má vznikati nedorozumění? A vzniká. Psala mi kdysi dáma, podepsala se Anna Nováková. Nic víc. Odpovídaje jí, napsal jsem po starém zvyku a naučení ze školy adresu: p a n í Anně Novákové. A hned mi dopsala, a jaksi špičatě, že jí má adresa způsobila nepříjemnost, že jest ještě svobodna, slečna. Načež jsem jí vysvětlil, proč jsem napsal Novákové, nemoha z jejího podpisu nikterak vyčísti, že jest posud svobodna, když nepřipojila slůvko s l e č n a. A je-li jméno slovem přídavným, Dobrá, Břežanská, Široká, tedy u dívek sluší říkati Anna Dob r ý ch, Břežans k ý ch, Širo k ý ch. Něco jiného jest ovšem u jmen spisovatelek neb u pseudonymů, Světlá, Krásnohorská, Šárecká atd.

Jsem-li na omylu, velevážení pánové, nebijte mne, nekárejte. Vím jen, když jsme tohoto rozdílu nešetřili na hradecké normálce pod pány učiteli Svobodou, Merhau-

tem a j., že jsme za to dostávali rákoskou na ruce. Kdo pak medle mi ty šlehy teď smaže, když jest napořád správno -á?

Ale jděme dále. Jestliže jsme zrušili jeden odstín, možno, že časem postoupíme a že se provede, co kdysi navrhoval zbrklý pan V., abychom totiž u ženských jmen vůbec zrušili koncovku -ová, -ova, a abychom psali: paní Vavák, paní Heřman, paní Novotný. Myslil to zcela vážně. Co prý si s našimi koncovkami má počít Angličan, Francouz, Talián? Odpověděl jsem na to, že máme svůj krásný a výrazný i bohatý jazyk pro sebe. Odvrhneme-li koncovku, ještě se nenaučí Angličan anebo Francouz česky, zbývá mu ještě české skloňování a časování. A mohou-li se lidé učiti všelikým jiným jazykům, ať se učí také češtině, potřebují-li jí. Ani naše ženská koncovka jim nemůže vaditi. Zesnulý lektor franštiny prof. Jiří Mohl mluvil česky jako kniha. V Berlíně jsem se kdysi po česku domluvil — s Číňanem!

Nic však není tak směšného, aby se to neujalo. Četl jsem nedávno ve všech českých novinách parte pana rady Toporn ý h o (ejhle, Pakoměřická pivnice Jana Hork ý h o!), a byla podepsána Rozálie Toporn ý, rozená Markv a r t, choť, Terezie Rot h, rozená Sprinz l, snacha, Melanie Topor n ý, Ludvika Toporn ý, Fany Toporn ý, dcery. Návrh pana V. se provádí! Zatím arci způsobem ojedinělým, ale dejte pozor, že toto oznámení bude nakažlivým příkladem. Přiznejme si, že v naší povaze jest cosi opičáckého, vidíme to v životě obecném, vidíme to v literatuře. Zvláště v moderní. Tu se opičíme po všem na světě.

Ještě se zmiňuji také o zkomolených, domácky mazlivých křestných jménech ženských, pokud se vnucují veřejnosti. Doma ať si říkají dětem a děti sobě jak chtějí, ale sledujte naše křestná jména dívčí i matronská: Máďa, Líla, Fíla, Míca, Óra, Buška, Dadla — a vyluštěte z toho pravé jméno! Svedla k tomu německá Mizzi? Poznal jsem v Mnichově dámu Němkyni, kterou rodiče dali pokřtít Ludmila. Prý pro romantický zvuk jména, jak mi svěřila. Ale tato Němkyně se nepodpisovala ani Luda, ani Milla, nýbrž plným jménem Ludmilla, arci s dvěma ll. A v Hamburce setkal jsem se s paní, která se jmenovala Libuša. Nepodpisovala se však ani Libbi, ani Buscha, nýbrž Libuscha. Hle, dámy, račte se opičiti po těchto vzorech, jde-li o veřejnost. Doma si říkejte, jak chcete.

A vážená redakce »Naší Řeči« račiž mi tohle všechno prominouti a třeba do koše vhoditi. Nerad bych Vám připravil zbytečnou, neutěšenou polemiku.

V únoru 1918. Ignát Herrmann.

# DROBNOSTI.

## JEDEN DRUHÉHO.

V »N. Ř.« II, na str. 173 je řeč o některých okolnostech, za kterých čeština nerada vyjadřuje děj vespolný zájmenem zvratným. Z románu nedávno vydaného lze uvésti ještě jednu překážku. Vypravuje se tam o důvěrné rozmluvě dvou mužů, vlastně otce se synem, kteří se umlouvají o čemsi velmi nepěkném; čteme tam m. j.:

»dívali si do očí«. V duchu vidíme spisovatele (vlastně spisovatelku), jak cítí, že nelze říci »dívali se si (nebo »sobě«) do očí«, že zní nepřirozeně i »dívali se sobě navzájem do očí«; obyčejný Čech by řekl »dívali se jeden druhému do očí«, ale strach z tohoto výrazu má na svědomí větu, jaké snad žádný Čech ještě nikdy z úst nevypustil. Z těchto nesnází plyne naučení, že u slovesa zvratného nebývá obyčejně možno vespolný děj vyjádřiti novým zvratným zájmenem. Nemohu říci »učili se od sebe«, »divili se sobě«, »báli se sebe«, »vysmáli se sobě« atp., musím říci »učili se jeden od druhého« (anebo způsobem zastaralým, prostému Čechu již nesrozumitelným, »druh od druha«): jazyku se zde příčí, totéž slovo opětovati u téhož slovesa s významem nestejným. Jen kde je druhé zvratné zájmeno spojeno s předložkou ve výraz, tvořící již samostatné příslovečné určení celého děje, jest možno vespolnost jím vyjádřiti i u slovesa zvratného; lze říci na př. »podívali se na sebe«, »posadili se vedle sebe«.

V témže románě čteme také poučný doklad pravidla, že vespolnost nebo střídavost děje nelze vyjadřovati opakováním jména, je-li při něm nějaký přívlastek (»N. Ř.« II, 171): »Slzičky Panny Marie amaranthové barvy s bílými žilkami padaly jí z ruky jedna po druhé«. Zde opravdu nelze říci jinak než »jedna po druhé«: ani »po sobě«, ani »druh po druhu« by snad české pero zde nedovedlo ani napsati. Ale v jazyce nějaký způsob mluvení buď je správný nebo nesprávný; či jsou skutečné doklady, že by výraz nesprávný byl správným, když se bez něho nelze obejíti?

## JEŠTĚ O NESPRÁVNÉM PŘÍZVUKU.

V »Naší Řeči« bylo ukázáno na několik příčin, proč pozbýváme citu pro správný přízvuk. Všecky ty příčiny působí tu dohromady. A i nesprávně přizvukované jedno slovo není bez škodlivého vlivu na cit pro správný přízvuk. Chci na takové slovo tuto ukázati. Nevím, jaké mají nyní velení české spolky sokolské a hasičské k pochodu, žiji již dlouhá léta na vesnici. Ale pamatuji se z dob studií gymnasijních, že tehdy se velívalo: Pochodem, póóóóc h o d! (Přízvuk důrazný na druhé, koncové slabice nepřízvučné). Je to překladem německého (z původního francouzského) velení: Marschieren, Marsch! Stačilo by česky: Pochodem, c h o d! Zachoval by se správný přízvuk. Chod je správné české slovo. A právě ve významu chůze odměřené, pohybu pravidelného je slovo chod na místě. Říkáme: hodiny jdou. Nemají sice chůze, ale mají chod (pravidelný, rychlý a pod.). I při hudbě a zpěvu si čeština pomohla jednoslabičným přízvučným slovem, dává-li se takt. Místo jedna, dvě, tři! (eins, zwei, drei!) říká se: R á z, dva, tři. Ráz je dobré české slovo. Říkáme: ráz na ráz. A tak by se i při velení k pochodu mohlo užívati jednoslabičného přízvučného slova: c h o d!

G. C. K ř i k a v a.

## PŘIVODITI.

Tohoto slovesa dnes užíváme velice rádi, ale vlastně ani nevíme, jak ho užívati, zdali jako slovesa trvacího či končicího: říkáváme na př., že nachlazení přivodí (působí) nemoci i že přivodilo (způsobilo) někomu nemoc. A vlastně nám přichází

toto sloveso dnes náramně vhod tím, že pod rouškou slova znějícího velmi pěkně a vybraně pášeme germanismy: překládáme jím něm. herbeiführen ve větách, kde by nás tvar přivésti (nebo přiváděti), budící v české duši skutečné české představy, sám vzpamatoval, že nemluvíme po česku. »Španělský král prý si přivodil nákazu při mši«; »nehoda přivodila ztrátu parníku«; »Němci odhodlali se přivoditi rozhodnutí«: tak a podobně čteme v novinách denně kolikrát: co v takových větách vězí, poznáme, uvědomíme-li si, že Němec by zde všude řekl »herbeiführen« a že by věty takové nezněly ani česky, kdybychom místo slovesa »přivoditi«, při kterém si nic určitého nemyslíme, protože to je slovo učené, v lidové živé mluvě neznámé, položili sloveso »přivésti«. Proč neříkáme po česku, že se král nakazil, že nehoda způsobila to a to, že Němci chtí vynutiti nebo způsobiti rozhodnutí? Bylo by to srozumitelnější a také češtější.

V staré době přivoditi (jako jiné podobné složeniny 4. třídy, přichoditi, závoditi, přinositi a m. j.) bylo sloveso trvací, znamenalo tolik co »přiváděti, voditi«. Tak na př. r. 1492 čteme žalobu na kohosi, že do kostela nepouští kněze katolického, »než všetečně kradmo přivodí kněze té strany pod obojí zpuosobú« (Arch. Č. 15, 60); ještě Komenský píše na př., že »čtvrtý rok přestupný rok přivodí (přivádí)«, »přivodí (přivádí) mne to k strnutí«. Lze říkati i v přeneseném smysle na př., že nachlazení přivodí (přivádí) rozličné nemoci, protože lze říci také, že nemoc přichází: ale neříkejme ani nepišme přivoditi, kde bez násilí nedovedeme místo tohoto slova položiti tvar přiváděti, a chceme-li již užívati slova zastaralého, užívejme ho po staru, t. j. jako slovesa trvacího, neklaďme ho, kde bychom v obecném hovoru řekli na př. přivésti, způsobiti atp.

## PRAVNICKÁ ČEŠTINA

bývala chloubou naší řeči, jak byla čistá, přirozená a každému srozumitelná. Bývala — již bohužel není! Český právník (i ten, který německy neumí) píše tak, že jeho češtině nikdo nerozumí, a řeč, jíž píše, je českou pouze písmeny, nikoli slovy a dokonce již ne větami. Je bídně přeloženou němčinou, a chce-li jí kdo rozuměti, musí si k »českému« překladu teprv hledati příslušné německé slovo, aby rozuměl. Příklady mluví.

C. k. komise pro stížnosti o úpravě mzdy (smíšený soud, zřízený za války pro rozepře mezi zaměstnavateli a dělníky) v Brně, vydala v rozepři báňského podniku v Rosicích s dělníky tento rozsudek: »Žalovaný poskytoval stěžovatelům ku konci roku 1917 mzdu v obnosu 6 K 50 h denně a po doručení této stížnosti zvýšil tuto na 7 K 20 h. Zvýšení toto nemůže býti postačujícím vzhledem k panující drahotě. Nepřihlížeje k tomu, že zedníci všude jinde potahují vyšší mzdy, bylo vždy zvykem, že zedníci a tesaři potahovali takovou sazbu jak kopáči na dolech, ba ještě vyšší mzdu. Kopáči v rosickém revíře mají průměrnou mzdu obnášející 9 K 50 h. Byl proto drahotní přídavek na tuto výši poskytnut. Naproti tomu nemohlo býti vyhověno zkrácení pracovní doby (tak!), jelikož nejde v době války o to (es geht nicht an) pracovní schopnost zmenšovati. Stížnost za účelem zaopa-

tření potravin a oděvů vzata byla dělnictvem zpět, vzhledem k tomu, že otázka ta nalézá se v projednávání a odpadá tedy o ní rozhodnutí«. Tak mluví soud po česku s českými lidmi; chce, aby mu rozuměli, ba dokonce se domáhá, aby tuto hatmatilku jeho měli ve vážnosti! Ten rozsudek by zněl po česku takto: »Žalovaný platil stěžovatelům ke konci roku 1917 mzdy 6 K 50 h denně, a když mu byla stížnost dodána, zvýšil jim plat na 7 K 20 h. Tento přídavek však při nynější drahotě nestačí. Nehledíc na to, že zedníci všude jinde mají mzdy lepší, bývalo vždy zvykem, že zedníci a tesaři měli takovou mzdu jako kopáči na dolech, ba ještě větší. Kopáči v rosickém revíře mají průměrnou mzdu 9 K 50 h. Byl proto drahotní přídavek na tolikéž zlepšen. Nebylo však lze vyhověti žádosti, aby byla pracovní doba zkrácena, protože za války nesmí býti pracovní zdatnost zmenšována. Od stížnosti, že jim nebyly opatřeny potraviny a oděvy, dělníci upustili, ano se o této otázce ještě jedná, takže není včasné o ní rozhodnouti«. — Tomu by každý rozuměl, a takový rozsudek by stál autora také méně práce: nemusil by svůj český mozek šroubovati do německého tvaru.

Přímo děs jímá čtenáře Čecha, který čte v novinách tu a tam rozsudky, jimiž byli potrestáni rozliční předražovatelé. Pachatel je vinen »přemršťováním cen« nebo dokonce »vyháněním cen do výše«, ačkoli se dopustil předražování. Trestný skutek spáchal tím, že prodával daleko nad »svéstojné«(!) náklady, neboli srozumitelně a po našem, že prodával mnohem dráže, nežli zboží stálo jeho. Za to dostane »peněžitou« pokutu (jiné pokuty než peněžité není, stačí tedy pokuta; Němec má ovšem Geldstrafe!), která se v pádě nedobytnosti mění v přiměřené vězení. Má-li se tato změna říci správně česky, dlužno užíti podmínečné věty: Vězení nastoupí, bude-li pokuta nedobytná. Odvolací soud po místa dání odvolání veřejného žalobce žalovanému pokutu zvýší, místo co by řekl, že odvolání tomu vyhověl atd.

To jsou jen stručné ukázky, ale bolavé. Bolejí proto, že jsme plni slov o svatém boji za práva národa a jeho statky, ale s nejdražším statkem jeho, s řečí, hospodaříme tak, že je právnická čeština již jen bídným překladem německých abstraktních výrazů a šroubovaných vět, se slovesy ve vedlejších větách pěkně na konci, až čtenáře jímá stud i hněv. A opakuji: Tak nepíší česky jenom právníci Němci, nýbrž naši lidé, kteří německy neumějí, mluví-li touto řečí, ale píšou jí, když chtí psáti česky. Juristé, někdejší pýcho a naděje národa, není Vás hanba?«

Dr. H. Bulín.

## SVÝM ČASEM, SVÉHO ČASU.

Tohoto výrazu užíváme nezřídka způsobem nečeským, pouhým napodobením německého »seiner Zeit«, rozšířením původního významu podle tohoto německého vzoru.

Správně česky je, má-li v něm zájmeno »svůj« plný význam, podobný jako ve rčeních na svém místě, na své místo; »svůj čas« je náležitý (nebo vhodný) čas, a svým časem, nebo, jak naši předkové raději říkávali, časem svým ve správných památkách českých je tolik co »náležitým časem«: znamená to dobu

vhodnou, náležitou k věci, o níž jest řeč. Jest proto přirozeno, že toto rčení nalézáme nejspíše v příkazech nebo radách obecného významu nebo v rozkazech a jiných větách vztahujících se k budoucnosti; nutné to ovšem není. Tak na př. Žídek v hlavě »o hovadech, která se ke dvoru mají bíti« píše m. j. »velblúdové maso, vlčí, lvové, liščí nenie v uobyčeji, kozla korutanského maso časem svým veliká zvěřina« (t. j. kamzičí maso je velmi dobré v svůj čas, ne vždy); »česká ryba najlepšie jest štika a kapr, losos časem svým«; Hus ve výkladě 3. přikázání (u Erbena 1, 114) píše: »prvé zachovánie svátka všechny a vždy ale (alespoň) časem svým zavazuje« atd. (vykládá zde, že aspoň »svým časem«, zde v neděli a ve svátek, máme se zdržovati hříchu). Budějovští píší r. 1476 komusi o jeho poddaném: »věz, že člověku tomuto věci jeho, kteréž sú při tom zloději nalezeny, vráceny budú časem svým« (Arch. Č. 21, 402, t. j. až bude k tomu příhodná doba, až to bude možno). Stejným způsobem se říkávalo a říká i v svůj čas; tak na př. praví Štítný (ve výkladě o zbytečné ženské nádheře, Výbor 1, 752) o královně Hester, jež jinak osvědčila svou pokoru: »aj, takémuť by srdci nevadilo v svój čas (když je k tomu náležitý čas) přípravu jmieti a okrasu stavu svého«.

Kde tohoto významu náležitosti, přiměřenosti není, napodobíme rčením »svým časem« jen němčinu; však je tak slýcháme jen z úst »lepších« lidí, zvláště ve větších městech. Tak se na př. říká »povím ti to svým časem«, »svým časem jsem ti to přece dal« a pod., kde správně po česku stačíme pouhým »někdy« nebo »kdysi« nebo jiným podobným slovem. Abychom zůstali věrnějšími německému vzoru, říkáme i v stejném pádě »svého času«, »své doby«. Také tato rčení jsou správná, má-li v nich zájmeno »svůj« význam mu slušející, zde přímo přivlastňující; kde lze po česku říci svého času, své doby, poznáme nejlépe tím, že tyto výrazy je možno nahraditi jinými podobnými, při nichž není německého vzoru, na př. za svého času, v své době atp. Nesmysl vlastně jest, řeknu-li na př. »povídal jsem ti svého času to a to«; ale mohu říci na př., že sobě Štítný svého času (nebo času svého, t. j. za času svého, v době, kdy žil) získal veliké zásluhy o jazyk český, že byl své doby jedním z největších našich lidí. Starých dokladů tohoto způsobu snad ani není (a najde-li se nějaký, bude jistě řídký), protože se rozumí vlastně samo sebou, muvím-li o něčem, co se týká nějakého zjevu, že mám na mysli dobu, v níž tento zjev byl: ale není v podobném způsobu mluvení nic, co by se příčilo naší řeči.

## TŘEBA SES...

Říkáme a dnes se také obyčejně psává »ty ses modlil, ty sis dal; abys ses modlil, abys sis dal po druhé pozor, kdyby ses lépe učil, kdyby sis dal pozor, to by ses nasmál, to by sis dal« atp., ne »tys se modlil, tys si dal« atd.; (v. »N. Ř.« 2, 29); tyto druhé, jindy v písemnictví obvyklejší a časem i podnes se vyskytující tvary jsou jen zdánlivě mluvnicky správnější, k tomu pak nejsou v živé mluvě v obyčeji, nehledíc ani k tomu, že stykem dvou sykavek jsou nepohodlné i nepěkné. Tvary první (ty ses modlil atd.) doporoučel Gebauer (na př. v Hist. mluvn. 3, 2, 430), doporoučejí je úřední Pravidla i novější školní mluvnice (na př. Gebauer-Ertl § 453, 4). Ze stejných příčin a také pro důslednost jest k nim přidati ještě třeba ses.

V románě z nejnovější doby čteme na př. větu: »Kdo chce šidit, vždycky tě ošidí, třebas se mu sebe více na prsty dívala«; raději tedy »třeba ses mu« atd. U slova třeba jest tento tvar ve větách s 2. os. j. č. tím více na místě, že by mohla vzniknouti i nejasnost, protože třebas není jen totéž co třeba jsi, nýbrž také (a to snad nejčastěji) rozšířený tvar místo pouhého třeba, beze vztahu k 2. os.

Snad ani nemusíme přidávati, že je nejlépe podobně se vyjadřovati i jinde, kde se zkrácený tvar 2. os. j. č. slovesa býti, -s místo jsi, objevuje v sousedství zvratného zájmena se nebo si; zde ostatně jest tento způsob v naší mluvě tak ustálen, že se sotva komu uzdá napsati jinak. Říkáme a píšeme tedy »t o s i s dal«, »t o s e s nasmál«, »ž e s i s nedal pozor«, »ž e s e s divil«, »k d y s i s to koupil«, »k d e s i s to koupil« atd., ne »tos si dal, tos se nasmál« atd. Ale rozumí se samo sebou, že stejně dobré jsou ve větách se způsobem oznamovacím i slovesné tvary plné, t. j. jsi místo -s, tedy »t y j s i s e modlil, t o j s i s e nasmál, t ř e b a j s i s e díval« atd.; v písemnictví jsou dokonce oblíbenější. Ve větách se způsobem t. zv. spojovacím (kondicionálem) by takové tvary byly ovšem chybné: jako je chyba tvaroslovná říkati »kdyby jsi chtěl« místo »kdybys chtěl«, byla by chyba také »kdyby jsis přál« místo »kdyby sis přál«.

## ÚKOR a UJMA (ÚJMA).

Matiční Brus (v 2. a 3. vyd.) i jiné spisy podobné učí lišiti rčení n a ú k o r a n a u j m u (n a ú j m u); ale přece se časem matou: tak jsme čtli v červnu v novinách větu, že Vídeň »dostávala plnou dávku (potravin) na úkor ostatních měst rakouských«. Vytýkáme to znova proto, že Mašínův »Slovník českých vazeb a rčení« výslovně učí, že na úkor = na újmu. Není těžko si uvědomiti, co jest úkor, na úkor (co jest ujma, ještě dobře víme, protože je to slovo posud vůbec běžné ve rčeních, jako »mám ujmu, děje se mi ujma« atp.): úkor jest ukoření, pokoření, něco, co pokořuje nebo potupuje, a nemáme říkati, že se děje něco na úkor, chceme-li říci, že se to někomu děje na škodu, na ujmu. Na úkor je tolik co na posměch, na potupu, na ponížení a slovo úkor (též úkora ž. r.) bývalo v obyčeji i ve rčeních jiných (míti úkor, t. j. posměch, činiti komu úkory, t. j. posmívati se, tupiti a j.).

Slovo u j m a se píše s krátkým i dlouhým u a Pravidla dovolují obé. Původně asi bývalo ú dlouhé, jakož v podobných jmenných složeninách, zvláště dvouslabičných, předložka bývala obyčejně zdloužena. Ale zde se původní ú již dávno zkrátilo proto, že tvoří s následujícím j dvojhlásku, a snad nikdo nevyslovuje ú dlouze, kdo není zvyklý vyslovovati věrně podle písma; nikdo neříká oujma, jak by se v lidu jistě říkalo, kdyby u bylo ještě opravdu dlouhé (oukor se neříká, protože slovo úkor dávno vyšlo z živé lidové mluvy). Nebylo by na škodu, kdybychom podle obyčejné výslovnosti psali všude u j m a.

Rčení »o s v é u j m ě« (ze své vůle, bez pobídky) vzniklo asi t. zv. lidovou etymologií ze staršího o svém umě; u Dalimila praví Jaromír k Oldřichovi, jenž mu návodem Kochanovým dal vyloupiti oči: »Jáz (já) to, bářo (brachu), dobře

vědě (vím), o svéms toho umě neučinil.« Ale tvar »o své ujmě« (v 16. st. ojedinělé také »o svém ujmě«) je vůbec v obyčeji již od 16. st. a bylo by zbytečné i marné, kdyby se kdo chtěl vraceti k tvaru původnímu.

# HOVORNA.

## K RKZ.

V 1. čísle II. ročníku »Naší Řeči« uveřejnil A. Frinta seznam nových slov v našich podvržených rukopisech R. K. Z. Dovolte, abych seznam jen ve dvou bodech opravil.

1. Jméno Luděk, vyskytující se v RK, má Gebauer, Slov. staroč. II, 285 doloženo, ovšem v latinisovaném tvaru Ludco, už z let 1267 a 1299. Není tedy nově tvořeno teprv od Hanky nebo Lindy, ale ovšem použito ho, patrně nedorozuměním, za hypokoristický tvar německého Ludvík, ačkoli to mohla být hypokoristická forma staročeského (doloženého) Lúdislav.

2. Ani vlastní jméno Záboj není slovo nově utvořené teprve počátkem století XIX.

V pramenech k dějinám pelhřimovským, o nichž pracuji, shledal jsem se s tímto vlastním jménem aspoň třikrát, a to už od 1. polovice XV. stol.

a) L. 1447 Mikuláš z Ledče, děd Daniele a Jakuba, sirotkuov nebožce Žaludových, vzal jest 5 kop za hlavu za nadepsaného Žaluda, za kterýchžto pět kop zastavili sú rukojmie Jana ze Bříšt Starých, řečeného Záboj (psáno: zaboy).

Kniha městská z r. 1419, fol. 20b.

b) 1458 stalo sě jest svolenie o brúsnici, kteráž proti Jírovu lesu jest založena, že za vytopenie lúky Jírovy kolářovy a Zábojovy (zaboyowy) obec Pelhřimova města oddala jim lúku, — a to pod struhú Zábojovú (zaboyowu).

Tamtéž, fol. 28.

c) Někdy v ll. 1567—70 uvádí se mezi svědky před právem pelhřimovským též Jíra Záboj (Gira Zabog). Acta et sententiae 1561, vložená cedulka za fol. 34.

Dr. Josef Dobiáš.

## POHŘÍŽITI.

K výkladu, otištěnému na str. 153, poslal nám p. Čestmír Kalaš, t. d. nadporučík v evidenčním bureau c. a k. gen. štábu ve Vídni, zajímavý list, z něhož vybíráme toto podstatně nové poučení o rozšíření rozličných tvarů slovesa pohřížiti:

»Pan pisatel onoho článku se zastává tvaru »pohřížiti« vyvinuvšího se z »pohříziti« a praví mimo jiné, že se »pohrouziti« v Čechách nikdy neříkalo. My však jsme na Chrudimsku a zvláště na Železných horách nasavrckých nikdy jinak neříkali než »umíš se pohroužit?« (a i »pohrouzit«), »ten se ti pohroužil!« (a i »pohrouzil«), ale jen »pojďte se pohroužet!« (anebo »pohružovat«). . . . Sloveso »pohřížiti« jsme u nás poznali až z knih, a to v jiném významu: Pohřižujeme se v myšlenky a po-

hružujeme se pod vodu! — Čímž jsem se vynasnažil zjednati svým chráněncům jen rovné právo na život.«

Důležitá je zpráva, že tvar pohroužit je na Chrudimsku v lidové mluvě v obyčeji, k tomu vedle něho ještě — patrně zanikající — tvar pohrouzit. Že by se podařilo, zachovati při životě původní a nejsprávnější tvar pohrouziti, nelze očekávati: ale nelze upírati aspoň tvaru pohroužiti oprávnění i v písemnictví. Podobá se ostatně, že se ustaluje rozdíl mezi tvary pohroužiti a pohříižiti v ten rozum, že první je spíše v obyčeji ve smysle hmotném (pohroužiti se do vody), druhý ve smysle přeneseném (pohřížiti se v myšlenky).

V trvalém vidě (podle 5. a 6. třídy slovesné) jsou ovšem správné tvary se změkčeným ž, tedy pohružovati a pohřižovati (jako na př. vyprositi — vyprošovati) a pohroužiti, pohřížeti (jako překaziti — překážeti; tyto tvary se asi sotva ujmou, ale jest zajímavé, že pohroužeti žije na českém východě). Zmiňujeme se o tom zvláště, protože matiční Brus (v 3. vyd.) omylem opravdu divným za správné klade tvary pohřízeti, pohruzovati, pohřizovati.

## PŘÍSPĚVEK K TEXTILNÍMU NÁZVOSLOVÍ.

Z kruhů odborných došel nás dotaz, týkající se správnosti některých názvů odborných v textilnictví užívaných nebo zaváděných. Z nich některé jsou již slova stará a odedávna užívaná. Tak o mykání vlny píše Winter v Dějinách řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. stol. (str. 740), že r. 1447 platili novoměstští soukeníci »od mykání vlny za dvě polouváží také groš« (artikule tyto jsou otištěny v Archivu Č. 14, 455), a v Českém průmyslu a obchodu v XVI. věku (str. 370) poznamenává, že »čištění, mykání, bití, česání vlny platilo se dle jedné nebo více váh«. Chirurgický rukopis z druhé pol. 15. stol. doporučuje rovněž »bavlnu čistú, mykanú« (Gebauer, Slovník stč. 2, 423). Dělníci a dělnice, kteří mykali vlnu, sluli již v 15. stol. mykači a mykačky (v. tamt.); jak se dočítáme ve Wintrově Českém prům. a obch. v XVI. stol. (str. 276) nebylo počátkem 17. století dovoleno mykačkám sedati s mužskými tovaryši v dílně, nýbrž kdekoli vně. To, čemu říkají dnes textilníci nepěkně potěrání (t. j. usilovné tlučení do materiálu, aby se rána po něm svezla a nečistoty se oddělily), nazývali staročeští soukeníci patrně bitím nebo tepáním vlny. Bývalo tedy za stara nejen na moři, nýbrž i v poctivém cechu soukenickém vlnobití; platilo se od něho podle artikulí výše uvedených (z r. 1447) za šest polouváží groš dělníkům, kteří sluli vlnotepci nebo prostě vlnaři (Winter, Dějiny řemesel etc. v XIV. a XV. stol. str. 430, rovněž v Hájkově Kronice 330a). Vedle mykaček byly při řemesle soukenickém zaměstnány také přadlí n. předlice (později přadleny), které pomáhaly předlákům přízi písti, a tkadlice, které tkaly (Winter na témž místě). Ti, kdož vlnu česali, sluli česáči nebo kramplěři. Název česaná příze (Kammgarn), dnes obecně zavedený, nelíbí se našemu tazateli, protože se prý češe materiál, ne příze; ale takovéto posunutí významu bývá dost časté v jazyce: mluvíme také o litých písmenech, ač se lije kov, ne litery, o tepaných ozdobách, o pletených rukavicích, o trhaných krupkách a p., ač tu jde vesměs o pro-

dukty činností slovesnou z jinojmenného materiálu vznikající. Slovo d o s t a v a, jímž se označuje úhrnný počet nití v celé šíři látky, je nečeský překlad něm. Einstellung; béře-li se slovo h u s t o t a v platnosti počtu nití na 1 cm, mohla by se větší nebo menší hustota nití na celou šířku označovati slovem »n i t n a t o s t«, anebo obráceně. Něm. Selbstpinner možno přeložiti slovem s a m o p ř e d podle analogie slov samolet, samotok a p., Nummerwechsel, Drahtwechsel (kola, jimiž se na stroji mění číslo a zákrut příze) by se mohla po česku nazývati č í s l o v n í k a z á k r u t n í k. Družení několika pramenů mezi sebou a protahování jich na původní tloušťku jednoho dalo by se nejlépe označiti slovem s e s u k o v á n í (sesoukati, sesoukávati, sesukovati). Od prádelna je utvořeno slovo p ř á d e l n i c t v í (nikoli přádnictví); b i d l e n (také bidleno) je slovo v tkalcovství užívané (podle Kottova slov. V, 991 na Moravě) a je utvořeno patrně nějakou mechanickou analogií ze slova bidlo.

## »SLEČNA DOKTOR«.

Ke str. 156. »N. Ř.« došel nás tento projev:

»Článeček »S l e č n a d o k t o r« v 5. sešitě »N. Ř.« vybízí k odporu. Není ovšem povinností jazyka, aby zamezoval každé nedorozumění, ale smíme je proto uměle do jazyka vnášet, kde se přesnost vyvíjí sama? Protože Němci z Doktorin přes Doktorn dospěli k Frau Doktor, která splývá s promovovanou Fräulein Doktor, máme uměle vypěstovat dvojí smysl slova doktorová? Což pak říkáme učitelová a ne učitelka? Říkáme assistentová, písařová, prodavačová, básníková, hercová, umělcová? chválíme je jako mistrové? Proč tedy doktorová, jež zřejmě je paní, která si vzala doktora? Nemá-li tedy býti doktorem, ač ji slavnostně promovovali slovy »te doctorem creo«, ne »doctricem«, ať je paní doktorkou a choť doktorova ať je paní doktorovou. Bude sporno, čím z obého se státi jest těžší«.

Nám se také »slečna doktorka« líbí více, než »slečna doktorová«; ale zdálo se nám, že tento druhý tvar najde spíše milost v očích slečen a paní »doktorů«, minulých, přítomných i budoucích. Trochu dvojsmyslu by zůstalo ovšem i na tvaru »doktorka«: v lidové mluvě se tak říkává i c h o t i doktorově.

## »SPÁLITI ZA SEBOU MOSTY«.

Rčení toto vzalo původ ve výroku Cortezově, který chtěje vojsko v Mexiku bojující přiměti, aby nemajíc naděje na návrat tím statečněji bojovalo, rozkázal: Quemar las naves, spáliti lodi! (Flajšhans, Živá slova 385). Odtud se užívá těchto okřídlených slov o tom, kdo se zbavuje všeho, co by mu později mohlo poskytnouti příležitosti nebo záminky k návratu, k ústupu, ke kompromisu atd. Jako jiná okřídlená slova (citáty, výroky atd., na př. mouřenína omývati, tahati kaštany z ohně a p.), jest i tento výraz v různých obměnách (něm. alle Brücken hinter sich abbrechen, franc. brûler les vaisseaux a p.) majetkem obecným a nelze v jeho užití spatřovati vliv jazyka cizího.

*

# LISTÁRNA.

P. V. Čermákovi. Marně jsme hledali v zaslaném článku důvodu pro Vaše rozčilení. Tak hanebného pravopisu, že by jím nesměl psáti ani žáček 5. tř. ob. školy, jsme tam vůbec nenašli, nýbrž jen tři zjevně tiskové chyby. Ostatní je správné. Čárky, které Vy jste přidělal, nejsou pravopis, nýbrž interpunkce, a v té věci není vůbec přesných pravidel. — Časopis »Světozor«, píseň Kde domov můj? nemusí míti uvozovek (v. N. Ř. II, 64). — Radši není chyba, nýbrž správné. — Opravujete-li slovo hřiště na hříště, dopouštíte se chyby. Viz Pravidla českého pravopisu. Nejsou-li Vaše brýle vykrouženy předpojatostí ze skla domnění?

Panu K. K. v Čes. Budějovicích. Podst. jména s příponou -ce (stč. -cě), jako soudce, rádce, záhubce, se skloňovala původně jako duše; 2. pád množ. byl tedy nejdříve: těch súdec, těch rádec, právě tak jako bylo těch dúš (a je dosud ovec, ulic atd.). Když se u podst. jmen vzoru duše ujímá (a to velmi záhy) koncovka -í (podle kostí a p.), na př. duší, říká a píše se ovšem také těch súdcí, těch rádcí, těch záhubcí atd. Posléze pak vlivem rodu přejímají tato podst. jména soudce, rádce a p. koncovky podst. jmen mužských (vzorů had, oráč) a vznikají pak v 2. pádě množ. novotvary s koncovkou -óv (později -uov, -ův, -ů), které se časem v spisovném jazyce stávají pravidlem; odtud novočeské tvary soudců, rádců a p. Koncovka -í v stč. záhubcí a koncovka -ů v nč. soudců, jsou tedy koncovky docela různé, mezi nimiž není vnitřní spojitosti, nýbrž jen časová posloupnost.

-ak- v Dobrovici. 1. Staročeské supinum, pokud bylo ještě tvarem živým, lišilo se od infinitivu tím, že mělo koncovku -t (původně s tvrdým jerem), volat, že proti dvojslabičným infinitivům mělo kmenovou samohlásku nezdlouženou (vésti — vest, bráti — brat), a že předcházející samohláska -a zůstávala bez přehlásky (žíti — žat, ležeti — ležat atp.); supinum se tvořilo dále jen od sloves nedokonavých, užívalo se ho po slovesech znamenajících pohyb a místo předmětu ve 4. pádě mělo při sobě předmět v 2. pádě (Laban šel ovec střic, stříhat). Od 15. stol. však supinum zaniká a na jeho místo nastupuje čím dál tím častěji infinitiv; supinum žije tou dobou většinou již jen jako archaismus v textech biblických. Úplný zánik supina nastává v stol. 17. a 18. (nehledě k nepatrným přežitkům, známým z mluvnic). U některých spisovatelů novověkých (u Jungmanna, Palackého) a v některých mluvnicích novočeských (v Pelclově, Tomíčkově, Mikšově, Zikmundově, Blažkově, Bartošově a j.) činí se pokusy oživiti zaniklé supinum, ale jsou to jednak pokusy nedokonalé (na př. u Zikmunda je sup. třít, hnát, krájet m. třet, hnat, krájat), dílem umělé a násilné (na př. u Blažka jsou supina pec, třet, brat a p.), vesměs však načisto zbytečné. Jazyk se toho tvaru jednou vzdal, protože ho přestal potřebovati; ani my ho v ničem nepohřešujeme, a kdo se pokouší jej přes to křísiti, dopouští se stejné zbytečnosti a stejného násilí, jako kdyby chtěl křísiti staročeský aorist nebo duál. — 2. Mluviti s cesty ve významu blouzniti, mluviti nesmysly je rčení lidové a české (Kott V, 1123, Český lid XII, 131 »mluvil s cesty«); s cesty znamená »ne správnou cestou, nesprávně, bludně«. Z výrazu »s cesty« bylo utvořeno příd. jméno scestný (= nesprávný, bludný) hojně se vyskytující u spisovatelů staroče-

ských (na př. mistři pražští řekli sú, že jsú to písma křivá a scestná, Staří letopisové str. 80). — 3. Zapůsobiti je složenina utvořená v nové době podle jiných sloves s touž předponou složených; je to předpona dnes jaksi módní a mladší naši beletristé si v ní libují často přes míru (zaprosil, zapochyboval, zaútočil a p.). Předpona zamívá v těchto složeninách význam perfektivovací (mění sloveso nedokonavé v dokonavé) v tom smysle, že vytrhuje z celého průběhu dějového okamžik, takřka jen zákmit děje na kratičkou dobu sražený, na př. zasmál se, zadupal, zavrtěl a p. Napsal-li tedy kritik o skladbě, že zapůsobila na posluchače svou vroucností, nebyla to právě poklona, poněvadž doba působivosti skladby trvala podle významu užitého slovesa jen okamžik, načež účinek hned zase zmizel.

P a n u F. H. C. Zájmeno nic (které je původem vlastně 2. pád) a také jiná zájmena střed. rodu, to a p., zachovávají i při záporném slovese tvar akusativní (nemám nic, ty to nevíš?). Slovesa, která ve tvaru kladném mají při sobě 2. pád, podržují jej ovšem také, jsou-li záporná. T. zv. coček (zemský co trestní soud) není sice germanismus, ale v jazyce nynějším se vazby té neužívá a není proč ji křísiti.

P a n u L. Š. v e F r e n š t á t ě. 1. e, n jsou hlásky; e je samohláska, n souhláska: en není ani hláska, ani souhláska, nýbrž slabika. Míníte-li »en«, jak je říkáme v abecedě (en, em, pe a p.), je to název litery, písmeny, která označuje hlásku (souhlásku) n. — 2. »Po zahájení schůze přečetl předseda« a také »Předseda zahájiv schůzi přečetl« je správné. V prvním případě ovšem nevyjadřujeme, kdo ji zahájil, nýbrž jen že byla zahájena a pak . ., v druhém případě je patrno, že ji zahájil předseda sám. Záleží tedy na tom, co chceme říci.

P a n u L. H. v J i l e m n i c i. Máte pravdu: vyjíti vstříc požadavkům je vazba nepěkná a nečeská. M y s e s n a ž í m e j e s p l n i t i a v y h o v ě t i j i m. — Dodávky ocele může býti správné; slovo ocel jest totiž rodu mužského i ženského a podle toho má v 2. pádě buď ocele (skloňuje se t. podle vzoru m e č) neb oceli (podle vzoru k o s t). — »Jednání o vydání nově stavěných lodí jest v proudu« není slohová perla. Ovšem se tu míní lodi ještě nedokončené. Jistě by se pěkněji řeklo: o vydání . . . již se jedná. — Větu »Vzpomenuto p o v s t á n í m m r t v ý c h č l e n ů s t r a n y« lze zbaviti té neobratnosti přesmyknutím slova; tedy: povstáním vzpomenuto mrtvých (přesněji: zemřelých) členů strany. — L i té boje jest najisto nesprávné. Litý = ulitý (od slovesa liju — líti). Zde se míní l í té boje (t. j. divoké, kruté). — Opož děný jest správně řečeno, jako vzkří š ený, poji š těný, překa ž ený. Jen u sloves 1. a 3. třídy se nemění kmenová souhláska, tedy: povzne s en, ve z en, zapově d ěn atd. — Že: »Zamířili všechno své úsilí proti levému křídlu francouzskému« není správně řečeno, dobře jste vycítil. Úsilí nelze zamířiti, nýbrž vynaložiti.

N e j m e n o v a n é m u z a s i l a t e l i »Loutkových her« č. 7. Všeho mnoho škodí; i v dobrém snažení třeba zachovati míru. Právem se horšíte, že v Červené karkulce uč. Jana Velického — hře jinak pěkné — se zpívá sprostá píseň »Šup sem, šup tam, nám už je to všecko jedno, šup sem, šup tam, nám už je to fuk« a že při hře Kašpárek říká: Já na něj házel, on bobky sázel, a později zase Vlk: Znám toho kluka, stál u potoka, když jsem bobky sázel, on tam po mně házel. A jest to věc

přímo nepochopitelná, že se to tam dostalo. Ale proto není třeba hned tak příkře psáti o boji proti zpustnutí mládeže, o učitelích a uměl. výchově, proti prodávání té knihy. Záslužné upozornění Vaše jistě i bez pum a granátů vykoná svůj úkol: pořadatelé loutkových her budou příště ony odrhovačky vynechávati.

Sl. odborná učitelka v B. M. Že i příjmení mají v spis. jazyce míti v 5. pádě tvar náležitý, jest věc zajisté nesporná; tedy pane Langře, pane Šašku atp., nikoli pane Langer, pane Šašek. V jazyce obecném i v nářečích bývá sice zhusta 1. pád místo 5, milá holka!, paní kmotra!, milá Anna, pane učitel, pane mistr, pane Šašek (tvar vokativní bývá pokládán za méně zdvořilý), v jazyce spisovném však těchto odchylek, pokud jde o slova sklonná, není.

Panu V. N. v Opavě. Přejete si vysvětlení, proč se říká sice hanácký, horácký a p., nikoli však slovácký ani polácký, nýbrž slovenský, polský, ač obyvatelstvo slove jednostejně Hanáci, Horáci, Slováci, Poláci. Na to není jiné odpovědi, než že si jazyk živý tyto různé způsoby odvozenin tak vytvořil a že řeč spisovná jest povinna jich dbáti. Slováci sami nazývají svůj kraj Slovenskem, svou řeč slovenskou, své ženy Slovenkami, slovo polský jest v jazyce od pradávna. Neshoda se jmény hanácký a p. jest ovšem jen zdánlivá. Příd. jméno slovenský (a rovněž Slovensko, Slovenka) není utvořeno ze základu Slovák, nýbrž z pův. jména Slovenín, množ. Slovené (m. Slověnín, Slověné), které bylo pak zatlačeno tvarem Slovák (pod. jako Poláci m. Polané), kdežto jeho odvozeniny slovenský a p. zůstaly v platnosti podnes. A stejně u slova polský. Poláci je název pozdější za starší Polané = obyvatelé polí; a země Polanů slula ovšem Polsko právě tak, jako kraj Lučanů slul Lučsko (kraj lučský), kraj Slezanů Slezsko atd. Způsobem docela stejným dochovalo se i do nové češtiny příd. jméno vojenský, jehož základ a východiště, stč. vojěnín (množ. vojěné, 2. p. vojan) byl vytlačen z užívání druhotvarem voják (n. vojín). — Podle Pravidel českého pravopisu (z r. 1913) str. V jest psáti království české, italské atd., nikoli České a p.

Panu J. H. v Plzni. Výčet sloves, která mají u sebe předmět v 2. pádě, podávají všechny zevrubnější mluvnice české (na př. Gebauer-Ertl v § 738).

P. prap. E. K. v poli. Přezdíti, přezdívka opravdu pochází od stč. jmě vzdieti komu (jméno dáti); převzdieti znamenalo »dáti jiné jméno«. — Obnésti, obnášeti koho čím = očerniti, pomluviti se říkávalo v 16.— 17. stol. — Za hojné poznámky a pokyny zatím děkujeme: poskytnou nám mnoho látky do »N. Ř.«.

Panu V. V. v Polské Ostravě. Dělení slov na slabiky na konci řádek (v písmě a v tisku) jest jako pravopis vůbec věcí zvyku a dohody. Staří písaři dělili slova buď prostě podle toho, kolik se jim písmen právě na řádku vešlo (na př. v-šech, noh-ám), zpravidla však zachovávali již oni v zásadě dělení slabičné (no-hám); jen skupiny souhláskové na rozhraní dvou slabik dělívali, jak se jim to právě hodilo (na př. nés-ti i né-sti, služeb-níče i služe-bníče). V mluvnicích novočeských byly činěny pokusy, aby i dělení skupin souhláskových bylo uvedeno v pravidla, a to jednak podle zásady etymologické (rozčlenění slova), jednak podle zásady fonetické (t. j. některé skupiny souhlásek pokládány za nedělitelné, na př. do-brý podle bráti, jiné za dělitelné, na př. bar-va). Pravidla ta byla dosti složitá i nepřesná zejména též proto,

že děliti slova v slabiky foneticky jest úkol velmi nesnadný: rozhodnouti sluchem, patří-li ze skupiny souhláskové uvnitř slova k slabice následující souhláska jen jedna či obě, působí značné obtíže, zvláště v češtině, kde připojování souhlásek k sobě je celkem volné. Proto také Gebauer (v článku O skladě a dělení slabik v češtině v Listech fil. 1876, str. 201) pokusil se upraviti dělení souhláskových skupin mezislabičných podle jednotné zásady, a to etymologické (historické), podržev z dělení fonetického pouze důsledné připojování j k slabice předcházející (na př. zdej-ší), vším právem ovšem, neboť jde tu vlastně o dvojhlásku ei, psanou písmeny ej. Ale i tato pravidla byla ještě dosti složitá a nevystačovala rovněž pro všecky případy, takže spisovatel musil pro některé případy (na př. oblek, obraz) si vypomoci radou, některých slov raději neděliti. Proto Gebauer časem (v 1. vyd. Mluvnice české z roku 1890 a ve shodě s ním i ve vydáních dalších, v Pravidlech i v Hist. mluv. I, 474) zjednodušil tato pravidla v tom smysle, že stanovil pro dělení skupin souhláskových pravidlo jen jedno, shodné s celkovým rázem českého pravopisu, t. j. děliti skupiny souhláskové určitým způsobem jen tam, kde etymologie slova (rozklad slova v jeho součástky) ukazuje zřetelně, kam která souhláska skupinová patří, zda k předponě, ke kmeni, k příponě odvozovací či ke koncovce (pod-star-ší, slad-kost-mi a p.). V případech, kde etymologické složení slova není zjevné, ponechává v dělení mezislabičných skupin souhláskových celkem volnost, dopouštěje, aby písař (sazeč) skupinu buď celou přirazil ke slabice následující anebo (raději) ji rozdělil mezi obě slabiky. To je pak věcí sluchu a nenucené výslovnosti, jak se kdo rozhodne; dělíme na př. ji-tro, ve-dro, U-hry, má-slo, u-hlí, poněvadž by stěží kdo vyslovoval ved-ro, uh-lí, obyčejně však píšeme vlas-ti, lás-ka, mys-liti a p.; ale kdyby napadlo někoho děliti vla-sti, lá-ska, my-sliti, nebylo by to také pražádné neštěstí. Jde tu přece o věc načisto zevní a mechanickou, která nemá s jazykem pranic společného, a trochu volnosti nemůže býti na škodu. — 2. Mezi slovy Ital a Italián bývá činěn rozdíl (v. Pravidla čes. pravopisu), příd. jméno jest italský; naši předkové říkávali však raději vlašský n. vlaský. — 3. O čtení číslovek řadových byl podán výklad v »N. Ř.« II, 28, kde byly probrány všechny možné způsoby čtení; rozhodovati, který z nich je lepší, nemělo by smyslu ani důvodu, poněvadž jsou všechny stejně dobré.

S l e č n ě M. N. v P r a z e. 1. O věcech, týkajících se pojmu věty holé a zvláště těch, na něž se dotazujete, možno se poučiti v Gebauerově-Ertlově Mluvnici české § 486, 3 a zvl. v § 467, 2 (v poznámce k § 535, 2a), jakož i v poznámce k § 495, 2. — 2. Definice infinitivu, že je to tvar slovesný, ukončený na -ti, jest ovšem nesprávná, neboť podle ní byly by tvary biti, obuti, zakleti, přikryti a p. vesměs infinitivy. Vyslovujeme-li: (zakončený) »na -ti, na -en« a p., máme i tu klásti přízvuk na předložku, zrovna tak, jako když vyslovujeme (umí to) o d a až d o zet a p. — 3. Proč je v Pravidlech psáno zrána, ale z jara, nedovedeme dobře vyložiti; jinak bývá tu zachováváno pravidlo psáti jako jedno slovo takové výrazy, které nabyly jiného významu, než má výraz předložkový, na př. dokonce (= sogar) a do konce (= bis zu Ende) a p. — 4. Proti předložce na bývá ovšem velmi často předložka s, protože na znamená tkvění na povrchu, předložka s pohyb s povrchu; ale předložka na mívá také významy jiné a pak jí ovšem odpovídají také předložky jiné,

které se svým významem k tomu hodí: máme něco na paměti, ale říkáme něco z paměti, měj to na mysli — pusť to z mysli, na jaře — z jara, (šla) na trávu — z trávy a p.; tak zejména udává-li se původ: jsem z Vyšehradu, ze Smíchova, kvítí ze zahrady, ze hřbitova a p. V tom smysle napsal tedy spisovatel vámi uvedený správně »čekanko z rozcestí«. — 5. Názvy živých věcí přenesené na věci neživé podržují často své tvary původní; byl o tom výklad v »N. Ř.« I, 127. Píší-li vám žáci »v povětří létali papíroví draci« a p., není třeba v tom hledati chyby. — 6. Obyčejně se říká hráti si s něčím (s pannou, s míčem a p.), také však (zvl. je-li s hrou spojen pohyb věci) hráti si něčím (míčem, kaménky a p.). — 7. Správné je podřipský. — 8. Švekruše (svekruše) je slovo domácí (pol. świekrucha, pův. svekry, svekrve), švagrovství je slovo přejaté z němčiny. — 9. Oceán podle výslovnosti dnes obvyklé. — 10. Polovice chleba, Prahy, vojska, všech přítomných atd.; u číslic bývá častěji předložka z: polovice (čtvrtina, desítina) z šesti (vzatá) atp. — 11. Za oslovením v dopisech (Milý příteli!) děláme vykřičník (Pravidla z roku 1913 str. XLI).

P a n u J. K. v P u l j i. Základem spojky poněvadž jest předložkový výraz po -ně (= pro ně, pro kteroužto věc), spojovaný obyčejně (jako jiná spojovací slova, na př. kdy-že = když, jeliko-že = jelikož, jen-že = jenž) s příklonnou částicí -že ve spojku stč. poněže (= protože); vedle tvaru poňe vznikl složením s částicí -va-, která ve slov. jazycích bývá připínána ke tvarům zájmenným (na př. v bulharštině a j.), tvar poněva a poněvaže n. poněvaž. Vlivem pak jiných spojek stč., na př. doňudž, donidž, doňavadž (= pokud), vznikl tvar poněvadž, jehož užíváme dnes. Proto tedy píšeme poněvadž (jako dokudž, odkudž), nikoli poněvač.

P a n u uč. A. M. v U h. O s t r o h u. Dotaz je nejasný. Žádáte za poučení o dvojném čísle u zvířat, uváděje za důvod, že v mnohých knihách je v té věci nesouhlas, ba že se někde úmyslně vyhýbají skloňování. Z někdejšího plného užívání duálu (u všech jmen bez rozdílu) jsou v nové češtině jen nepatrné zbytky, uváděné v mluvnicích; u jmen zvířat však dvojného čísla vůbec neužíváme.

P a n u F. B. n a V s e t í n ě. Stížnosti a výtky obsažené ve Vašem listě vyplynuly, jak se podobá, z n e s p r á v n é d o m n ě n k y, ž e p o d s t a t a s p r á v n o s t i j a z y k o v é z á l e ž í p ř e d e v š í m v e z n a l o s t i p r a v o p i s u. Vytýkáte »Naší Řeči«, že neplní své povinnosti, nevšímajíc si dost bedlivě otázek a proměn pravopisných, a byl byste nakloněn upříti Šaldovi i jiným literátům znalost jazyka, protože píší poprvé m. po prvé a že zaměňují jako by s jakoby. Ale jazyková správnost, na jejíž povznesení »Naše Řeč« byla založena, a pravopis je d v o j í v ě c r ů z n á. Pravopis je pouhý k a b á t j a z y k a, a jako pod chatrným kabátem může býti dobrý člověk a v bezvadném fraku ničema, tak i n e j d o k o n a l e j š í m p r a v o p i s e m m o h o u b ý t i p á c h á n y n e j h r u b š í h ř í c h y n a j a z y c e a n a o p a k. Tím nijak nepodceňujeme znalosti pravopisu, je to nejnižší požadavek vzdělání jazykového, nezbytný každému vzdělanci tak, jako je znalost not a hudebních značek nutná každému hudebníkovi. Proto »Naše Řeč« znalost pravopisu prostě p ř e d p o k l á d á, a všímajíc si odchylek při dnešní neustálenosti pravopisu a výslovnosti české snadno vysvětlitelných jen mimochodem, všechen svůj zřetel

obrací na vlastní úkol svůj, správnost a čistotu jazyka. Na změny prováděné čas od času v »Pravidlech českého pravopisu«, nařizovaných ministerstvem kultu a vyučování, nemá »Naše Řeč« vlivu; v I. ročníku se spravovala »Pravidly« z r. 1904, jsouc k tomu zavázána usnesením III. třídy České Akademie, která »N. Ř.« vydává. — Proč se pravopis časem pozměňuje, vyložil Gebauer v předmluvě k »Pravidlům« z r. 1902, a mění se nejen pravopis náš, nýbrž i jiné. Od prvního vydání »Pravidel« k druhému uplynulo desítiletí a není snad ani od venkovského učitele žádáno příliš mnoho, má-li jednou za deset let zrevidovati a osvěžiti své vědomosti pravopisné. Už také proto, aby ušel mrzutým výjevům jak je líčíte, že žačka věděla dříve co je v nových »Pravidlech« než slečna učitelka. Změny od jednoho vydání ke druhému nebyly ostatně ani příliš četné ani pronikavé a nebylo třeba prostudovati ani celých »Pravidel«, neboť, jak se pamatujeme od posledního vydání »Pravidel« z r. 1913, vypsal prof. Hulík v kterémsi časopise učitelském na několika stránkách všechny změny a zásady, jimiž se vydání z r. 1913 lišilo od vydání z r. 1904. Že k tomu, aby se změny novým vydáním zavedené vžily, jest třeba jistého času, rozumí se samo sebou, a že se sazečům i píšícím první čas po provedení změn vetře bezděky a časem ještě starší a odložený způsob psaní, je rovněž snadno pochopitelné, neboť psaní je činnost mechanická. Ani to vás nemusí naplňovati podivem, že i nejnovější vydání »Pravidel« píše ještě zpropitné, že připouští pouze tvary angličtina, francouzština atd.; o těchto věcech bylo vykládáno teprve v 1. roč. »Naší Řeči«, tedy téhož roku, co vyšlo nové vydání »Pravidel« (1917). O dělení slov najdete výklad v »N. Ř.«

Panu K. K. v Žlebích. 1. Sloveso hnízditi (utvořené ze slova hnízdo jako bydliti z bydlo a p.) znamená hnízdo dělati, stavěti. Některé slovanské jazyky ho užívají v tomto patrně původním tvaru, bez se (na př. srbochorv.), ve většině však se ujal tvar zvratný, hnízditi se (hnízdo si stavěti). Také ve starší češtině bývalo pravidlem hnízditi se (na př. holubice sě v skalí hniezdí, u Husa, podle Gebauerova Slov. stč.) a drží se tvar zvratný namnoze i do doby nové (na př. sup bradatý nyní jen asi na horách tessinských atd. stále se hnízdí Živa 1856, str. 298, v takové krajině hnízdí se kanár divoký Vesmír 1906, str. 61). V nové češtině se ujímá (snad vlivem něm. nisten) v témž významu zase prosté hnízditi (Kott VI, 317 cituje z Kollára: Jidáš má obličej, v němž nejvyšší zloba hnízdí; pod. kde čápi hojně hnízdí, jako v Holandsku nebo ve Štrasburku, Bartoš, Čítanka II, 5. vyd., str. 24 a j.). Bývá pak činěn rozdíl mezi slovesem hnízditi (= hnízda si stavěti, míti) a hnízditi se, vrtěti se neklidně, jako když se pták v hnízdě usazuje (na př. hnízdí se jako husa na vejcích, Kott I, 444). — 2. Pomnožná jména místní, ať jsou původu jakéhokoliv, měla dříve vesměs a mají dosud většinou genitiv bez koncovky; tedy jako dosud říkáme do Poděbrad, do Uher, atd., říkalo se a dosud se říká do Postoloprt, do Buben, do Haber, do Karlových Var, z Vinohrad atd.; ale u těch jmen místních, která jsou původem názvy obecné, apelativní, proniká také tvar z -ů (v. Gebauer, Hist. ml. III, 1, str. 70) a říká se pak také do Habrů, do Karlových Varů, z Král. Vinohradů atd. U jména Žleby by byl podle novočes. usu možný tvar obojí, do Žleb i do Žlebů; rozhodnouti se jest nejlépe podle místní zvyklosti. — 3. Slovo kalhoty (stč. též kalihoty, galihoty, kaliboty) jest z ital. caligotte, jež souvisí s lat. caligae a franc. culotte.

---

**Číslo 7. vyšlo dne 1. července 1918. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.**

Tiskem firmy: Ih. Vetrta společnost s r. o., v Praze I., v Bílkově ul. č. 17.